

Wmo en vrijwilligerswerk in Den Haag

Werken aan vrijwilligerswerk en bouwen aan sociaal kapitaal

Den Haag, augustus 2008

Francien Patiwael
Studentnummer 299376

Scriptie Master Arbeid, Organisatie en Management
Opleiding Sociologie
Faculteit der Sociale Wetenschappen

Erasmus Universiteit Rotterdam

Onder begeleiding van:
Dr. G. van Kooten
Prof. dr. R. J. van der Veen

Voorwoord

Deze studie naar het effect van de Wmo op de aard en omvang van vrijwilligerswerk op het gebied van zorg vormt voor mij het sluitstuk van de Master Arbeid, Organisatie en Management van de opleiding Sociologie aan de Erasmus Universiteit in Rotterdam.

In de Master Arbeid, Organisatie en Management ligt de nadruk op de organisatie van betaalde arbeid. Vanuit mijn werk bij een stichting voor samenlevingsopbouw gaat mijn persoonlijke interesse echter ook uit naar de organisatie van onbetaalde arbeid, in de vorm van vrijwillige inzet. Een bundeling van deze interesses heeft geleid tot de keuze voor dit onderzoek naar de organisatie van vrijwilligerswerk. De invoering van de Wmo, van waaruit vrijwilligerswerk per 1 januari 2007 is geregeld, was hiertoe een welkome actuele ontwikkeling en bood een zinvol aanknopingspunt het terrein van vrijwilligerswerk te verkennen.

De beantwoording van de centrale vraag bracht mij tot een interessante verkenning van de wijze waarop vrijwilligerswerk bij kan dragen aan de vorming van sociaal kapitaal. Positief is dat dit onderzoek bij mij tot het inzicht heeft geleid dat sociaal kapitaal aanwezig is in kleine concrete dingen, zoals het contact dat door vrijwilligerswerk ontstaat tussen mensen die elkaar anders niet spreken. De interviews waren in dat opzicht verhelderend.

Graag wil ik hierbij de professionals en vrijwilligers van Zorgvrijwilligers Den Haag en de gemeente Den Haag hartelijk bedanken voor hun tijd om mij uitgebreid te woord te staan in het kader van het onderzoek. De waardevolle adviezen, de stimulerende opmerkingen, de positieve houding en het geduld van mijn begeleider dr. Gerrit van Kooten hebben eraan bijgedragen dat ik deze spannende eindfase van mijn studie succesvol kan afsluiten. Dankzij de feedback van prof. dr. Romke van der Veen, was het voor mij mogelijk om in de laatste fase nog eens met een frisse blik naar het onderzoek te kijken, wat tot een waardevolle aanscherping van mijn scriptie heeft geleid. Tot slot bedank ik mijn familie en vrienden voor hun geduld, interesse en positieve houding ten aanzien van mijn uitdagende werk en studie te combineren.

Francien Patiwaal

Den Haag, augustus 2008

Samenvatting

Op 1 januari 2007 is de Wet maatschappelijke ondersteuning (Wmo) in werking getreden. Met de invoering van de Wmo beoogt de overheid vrijwilligerswerk te stimuleren en daarmee invloed uit te oefenen op de vorming van sociaal kapitaal. Dit roept de vraag op welk effect de Wmo heeft op de aard en omvang van vrijwilligerswerk in de zorgsector in de gemeente Den Haag en of dit vrijwilligerswerk vanuit de Wmo bijdraagt aan de vorming van sociaal kapitaal in de Haagse samenleving. Dit resulteert in de volgende centrale onderzoeksvraag:

Welk effect heeft de Wet maatschappelijke ondersteuning (Wmo) op de aard en omvang van vrijwilligerswerk in de zorgsector in de gemeente Den Haag en draagt dit vrijwilligerswerk vanuit de Wmo bij aan de vorming van sociaal kapitaal in de Haagse samenleving?

Deze onderzoeksvraag is met behulp van literatuur- en brononderzoek en een casestudy beantwoord. De onderzoekseenheid van dit onderzoek is de organisatie van Zorgvrijwilligers Den Haag (ZVDH), waarin een aantal organisaties samenwerkt bij het coördineren van informele zorg, aan wie de gemeente Den Haag een belangrijke rol toedicht in haar Wmo beleid. Gezien het explorerende karakter van dit onderzoek is gekozen voor een kwalitatieve onderzoeksmethode. Het empirisch onderzoek is verricht met behulp van brononderzoek en interviews met professionals van de organisaties die aangesloten zijn bij ZVDH, enkele vrijwilligers en een sleutelfiguur van de gemeente Den Haag.

Op de vraag welk effect de Wmo heeft op de aard en omvang van vrijwilligerswerk in de zorgsector in de gemeente Den Haag en of dit vrijwilligerswerk vanuit de Wmo bijdraagt aan de vorming van sociaal kapitaal in de Haagse samenleving, kan geantwoord worden dat de impact op het organiseren van vrijwilligerswerk in de praktijk vooralsnog beperkt is gebleken. Hoewel aangrijpingspunten voor de vorming van sociaal kapitaal zijn waargenomen, is in dit onderzoek niet vastgesteld dat de Wmo de vorming van sociaal kapitaal via vrijwilligerswerk al versterkt. Om de impact van de Wmo op vrijwilligerswerk te vergroten, zal het initiatief genomen moeten worden een toekomstvisie voor de gemeente te formuleren en deze uit te werken in een concreet handelingsperspectief voor de vrijwilligersorganisaties. Hoewel uit de theoretische verkenning is gebleken dat van beleidsinterventies niet zondermeer verwacht mag worden dat zij tot sociaal kapitaal als vooraf bepaald resultaat leiden kan de gemeente beleid realistischer vormgeven door aandacht te hebben voor de verschillende bouwstenen die bij de vorming van sociaal kapitaal een rol kunnen spelen.

Inhoudsopgave

Hoofdstuk 1 Inleiding.....	5
1.1 Aanleiding onderzoek.....	5
1.2 Het onderzoeksobject	7
1.3 Theoretische oriëntatie	8
1.4 Centrale onderzoeksvraag	9
1.4.1 <i>Centrale onderzoeksvraag</i>	9
1.4.2 <i>Operationalisering centrale onderzoeksvraag</i>	9
1.5 Leeswijzer.....	11
Hoofdstuk 2 Theoretisch kader	12
2.1 Inleiding	12
2.2 De Wmo	12
2.2.1 <i>De Wmo</i>	12
2.2.2 <i>Aanleiding en achtergrond Wmo</i>	13
2.2.3 <i>Solidariteit</i>	14
2.2.4 <i>Civil society</i>	15
2.3 Vrijwilligerswerk	16
2.3.1 <i>Definitie vrijwilligerswerk</i>	16
2.3.2 <i>Kenmerken van vrijwilligerswerk</i>	17
2.3.3 <i>De organisatie van vrijwilligerswerk</i>	18
2.3.4 <i>Motieven voor vrijwilligerswerk</i>	19
2.4 Wmo en vrijwilligerswerk	20
2.5 Sociaal kapitaal.....	21
2.6 Wmo, vrijwilligerswerk en sociaal kapitaal	25
2.6.1 <i>Relatie Wmo, vrijwilligerswerk en sociaal kapitaal</i>	25
2.6.2 <i>Conceptueel model</i>	27
Hoofdstuk 3 Ontwikkelingen in vrijwilligerswerk, specifiek in Den Haag	30
3.1 Inleiding	30
3.2 Onderzoeksmethode.....	30
3.3 Ontwikkelingen in vrijwilligerswerk in het afgelopen decennium	30
3.3.1 <i>Aantal vrijwilligers en hoeveelheid tijdsbesteding</i>	30
3.3.2 <i>Wmo en vrijwilligerswerk</i>	32
3.3.3 <i>Toekomstverkenning Wmo en vrijwilligerswerk</i>	32
3.3.4 <i>Ontwikkelingen in vrijwilligerswerk in Den Haag</i>	34
3.4 Wmo en Zorgvrijwilligers Den Haag	34
3.4.1 <i>Wmo in Den Haag</i>	34
3.4.2 <i>Verkenning Zorgvrijwilligers Den Haag (ZVDH)</i>	35
Hoofdstuk 4 Analyse	37
4.1 Inleiding	37
4.2 Methode van onderzoek	38
4.3 Effect Wmo op vrijwilligerswerk.....	39
4.4 Bouwstenen van sociaal kapitaal	44
Hoofdstuk 5 Conclusie.....	50
5.1 Inleiding	50
5.2 Onderzoeksontwerp.....	50
5.3 Onderzoeksresultaat.....	51
5.4 Aanbevelingen	55
5.5 Persoonlijke reflectie	56
Literatuur.....	57
Bijlage 1 Operationalisering begrippen conceptueel model	60
Bijlage 2 Respondenten interviews	68

Hoofdstuk 1 Inleiding

Op 1 januari 2007 is de Wet maatschappelijke ondersteuning (Wmo) in werking getreden. Maatschappelijke ondersteuning omvat activiteiten die het mensen mogelijk maken om mee te doen in de samenleving (invoeringwmo.nl, 2007). Dat kan bijvoorbeeld door middel van vrijwilligerswerk. Het doel van dit onderzoek is te achterhalen wat het effect van de Wmo is op het organiseren van vrijwilligerswerk. Vanuit de praktijk wordt gezien wat de gevolgen van de Wmo zijn. Het achterliggende doel is te ontdekken of de Wmo de vorming van sociaal kapitaal vanuit vrijwilligerswerk versterkt in de Haagse samenleving.

1.1 Aanleiding onderzoek

De Welzijnswet, de Wet Bijzondere voorzieningen gehandicapten en de huishoudelijke verzorging uit de Algemene Wet Bijzondere Ziektekosten zijn per 1 januari 2007 opgegaan in de Wmo (Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport, 2007). De Wmo heeft als doel dat iedereen kan deelnemen aan de samenleving, ook wel maatschappelijke participatie genoemd (invoeringwmo.nl, 2007). De Wmo moet mensen in staat stellen om mee te kunnen doen (Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport, 2007). Meedoen is namelijk niet voor iedereen even vanzelfsprekend. Ouderdom, handicap, sociaal-economische klasse of 'moeilijkheden thuis' kunnen hindernissen opwerpen om volop in de maatschappij te participeren (Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport, 2007).

Als gevolg van de Wmo moeten de gemeenten ervoor zorgen dat mensen zolang mogelijk zelfstandig kunnen functioneren (invoeringwmo.nl, 2007). De mensen moeten meer eigen verantwoordelijkheid nemen voor het compenseren en oplossen van problemen en beperkingen die hen belemmeren bij hun deelname aan de samenleving. Hierbij zal een sterker beroep worden gedaan op de samenleving, de inzet van mensen van en voor hun naasten (Winsemius e.a. 2004, p. 11, p.12). De verwachting is dat met het stimuleren van de eigen verantwoordelijkheid van de burger snellere, betere en vaak goedkopere oplossingen kunnen worden gevonden in de samenleving zelf.

Staatssecretaris van Volksgezondheid, Welzijn en Sport, Ross-van Dorp schrijft in de Memorie van Toelichting op het wetsvoorstel van de Wmo het volgende (2005): "Dit wetsvoorstel is een van de antwoorden van de regering op de vragen waarmee de samenleving als gevolg van demografische, sociaal-culturele en sociaal-economische ontwikkelingen de komende jaren wordt geconfronteerd. Vergrijzing, vraagstukken van culturele integratie, individualisering en steeds minder werkenden ten opzichte van het

aantal van hen (deels) afhankelijken zoals kinderen, gehandicapten, psychiatrische patiënten en ouderen, vragen om een nieuwe balans in verantwoordelijkheden, zowel tussen burgers en overheid als tussen overheden en ook tussen burgers onderling. Dit leidt er ten eerste toe dat het sociale kapitaal gekoesterd moet worden, behouden moet blijven en zelfs versterkt moet worden. Ten tweede leidt dit ertoe dat voorkomen moet worden dat bovenstaande ontwikkelingen leiden tot een onaanvaardbare en onbetaalbare druk op de Algemene Wet Bijzondere Ziektekosten (AWBZ)” (Ross-van Dorp, 2005, p.22).

Een groter beroep wordt gedaan op vrijwilligerswerk als vorm van informele solidariteit. “De vrijwillige inzet van burgers, zowel informeel en ongeorganiseerd (kleinschalig burgerinitiatief) als in georganiseerd verband (vrijwilligersorganisaties en bijvoorbeeld sport), vormt een onmisbaar deel van de ‘civil society’ ” (Ross-van Dorp, 2005, p.25). Het is voor het eerst dat er sprake is van een wettelijke verankering van vrijwilligerswerk in het lokale overheidsbeleid (Winsemius e.a., 2004). De gemeenten hebben een wettelijke verplichting vrijwilligers te ondersteunen (Verwey-Jonker Instituut, 2007, p. 41).

Met de invoering van de Wmo verschuift de focus van formele solidariteit vanuit beleidsmaatregelen van de overheid, naar de solidariteit tussen burgers onderling. Het laatste is volgens Komter, Burgers en Engbersen (2000) een vorm van informele solidariteit. De noodzaak van informele solidariteit, wordt volgens Komter e.a. (2000) zichtbaar in de toenemende vraag naar hulp en ondersteuning en het onvermogen van de overheid om dat geheel op eigen kracht te organiseren. In de jaren negentig begint het besef door te dringen dat de verzorgingstaat niet alle sociale problemen kan oplossen (Blauw, 2007). Een nieuwe balans in verantwoordelijkheden zou nodig zijn. De burger zou veel meer zelf de verantwoordelijkheid moeten nemen voor zichzelf en zijn omgeving. De Wmo moet er met het stimuleren van de onderlinge solidariteit uiteindelijk toe leiden dat minder mensen een beroep hoeven te doen op de overheid als ze zorg nodig hebben.

De verschuiving van de focus van formele solidariteit naar informele solidariteit, blijkt echter complex te zijn. De Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (WRR) constateert (2006, p.133) dat informele zorg geen substituut is voor formele zorg. Wel is er volgens de raad een relatie tussen de omvang van formele zorg en wat mensen aan informele zorg willen. Het Verwey-Jonker instituut (2007, p. 43) signaleert in een toekomstverkenning van vrijwilligerswerk “een inherente spanning in het vrijwilligersbeleid tussen de instrumentele visie op vrijwillige inzet bij in het bijzonder

lokaal bestuur (de Wmo expliciet als uitgangspunt genomen) en management van zorg en welzijnsinstellingen en de meer expressieve visie bij vrijwilligers zelf”.

In de Master Arbeid, Organisatie en Management ligt de nadruk op de organisatie van betaalde arbeid. Vanuit mijn werk bij een stichting voor samenlevingsopbouw gaat mijn persoonlijke interesse echter ook uit naar de organisatie van onbetaalde arbeid, in de vorm van vrijwillige inzet. Een bundeling van deze interesses heeft geleid tot de keuze voor dit onderzoek naar de organisatie van vrijwilligerswerk.

De invoering van de Wmo, van waaruit vrijwilligerswerk per 1 januari 2007 is geregeld, was hiertoe een welkome actuele ontwikkeling en bood een zinvol aanknopingspunt het terrein van vrijwilligerswerk te verkennen. De maatschappelijke discussie over de noodzaak van meer informele solidariteit, gevoed door onder meer de toenemende zorgvraag, de veronderstelde relatie tussen formele zorg en informele zorg en de geconstateerde spanning in het vrijwilligersbeleid in relatie tot de Wmo binnen onder meer de zorgsector, maken de organisatie van vrijwilligerswerk in de zorgsector tot een boeiend onderzoeksobject ter afronding van de Master Arbeid, Organisatie en Management, onderdeel van de opleiding Sociologie aan de Erasmus Universiteit in Rotterdam.

1.2 Het onderzoeksobject

In dit onderzoek wordt vanuit de praktijk gezien wat het effect van de Wmo is op het organiseren van vrijwilligerswerk in de zorgsector in Den Haag. Vanuit de Sociale Wetenschap is het zinvol te kijken naar vrijwilligerswerk als vorm van informele solidariteit, de motieven die daaraan ten grondslag liggen en de wijze waarop vrijwilligerswerk bij kan dragen aan de vorming van sociaal kapitaal. Vanuit de Master Arbeid, Organisatie en Management is het vooral zinvol om daarbij de nadruk te leggen op de het organiseren van het vrijwilligerswerk, als vorm van onbetaalde arbeid.

Gezien de grote verantwoordelijkheid van de gemeente in de uitvoering van de Wmo is gekozen voor de lokale samenleving als onderzoeksgebied. Vanuit praktische overwegingen is gekozen voor de gemeente Den Haag, aangezien ik daar woon en werk. De gemeente Den Haag formuleert in haar meerjarenbeleidsplan Maatschappelijke Ondersteuning 2007 - 2010 *Aandacht voor elkaar* (p. 47) het volgende actiepunt voor het ondersteunen van vrijwilligers: “Via een nauwe samenwerking tussen het project ‘Zorgvrijwilligers Den Haag’ en de steunpunten mantelzorg, streven wij naar een toename van het aantal zorgvrijwilligers in 2010.” Hiermee dicht de gemeente Den Haag het project Zorgvrijwilligers Den Haag (ZVDH) een prominente rol in het vrijwilligersbeleid toe. In het project werkt een aantal organisaties samen bij het werven en ondersteunen van vrijwilligers in de zorgverlening, onder verantwoordelijkheid van

HOF Promotie Haags Vrijwilligerswerk. Vanwege de prominente rol die de gemeente Den Haag in haar Wmo beleid aan ZVDH toekent, is ervoor gekozen ZVDH als onderzoekseenheid van dit onderzoek te nemen.

1.3 Theoretische oriëntatie

In de Memorie van Toelichting op het wetsvoorstel van de Wmo wordt de term 'civil society' aangehaald. "Ook, en veelal in eerste instantie, gaat het om de inzet van de naaste omgeving, zoals familie, burens, vrijwilligers in de buurt of in kerkelijke verbanden of bijvoorbeeld de sportvereniging. Dergelijke onderlinge betrokkenheid creëert de 'civil society', meer dan welke professionele organisatie ooit zou kunnen" (Ross-van Dorp, 2005, p.43).

Het begrip 'civil society' is afkomstig van de Amerikaanse politicoloog Putnam. Putnam spreekt van een zogenoemde civil society, "waarin niet de markt of de staat leidend zijn, maar het principe van vrijwilligheid centraal staat" (in Alblas, 2006, p. 3). Putnam sprak van een verval van de Amerikaanse civil society. Putnam ziet echter een mogelijkheid om de civil society te restaureren (Alblas, 2007, p.3, p.12). Hij introduceert hiervoor het begrip 'sociaal kapitaal', waarin volgens hem geïnvesteerd zou moeten worden, wil de civil society weer tot bloei komen. Putnam stelt in zijn werk dat de overheid, met behulp van andere partijen in de samenleving, door te investeren in sociaal kapitaal kan bijdragen aan de revitalisering van de civil society. Onderzoek van Alblas (2007, p.63) ondersteunt deze theorie. De Nederlandse overheid levert volgens haar met de Wmo een positieve bijdrage aan de revitalisering van de civil society op lokaal niveau. Met de invoering van de Wmo beoogt de overheid het sociaal kapitaal van de samenleving te versterken. De theorie van Putnam biedt daarom een interessant uitgangspunt voor dit onderzoek.

Zoals beschreven verschuift met de invoering van de Wmo de focus van formele solidariteit naar informele solidariteit. Om deze verschuiving beter te kunnen bevatten wordt het begrip 'solidariteit' nader verkend. Een groter beroep wordt gedaan op vrijwilligerswerk als vorm van informele solidariteit. Om te kunnen achterhalen in hoeverre de Wmo vrijwilligerswerk stimuleert dient eerst helder te zijn wat mensen ertoe beweegt zich in te zetten voor anderen of de groep waar zij deel van uitmaken. Deze theoretische verkenning van de motieven voor solidariteit wordt vervolgens gekoppeld aan de theorie van Putnam.

1.4 Centrale onderzoeksvraag

1.4.1 Centrale onderzoeksvraag

Met de invoering van de Wmo beoogt de overheid vrijwilligerswerk te stimuleren en daarmee invloed uit te oefenen op de vorming van sociaal kapitaal. Het effect van de Wmo op vrijwilligerswerk staat in dit onderzoeksrapport centraal.

Het doel van dit onderzoek is te achterhalen welke impact de Wmo heeft op het organiseren van vrijwilligerswerk in de zorgsector in de gemeente Den Haag. Het achterliggende doel is te ontdekken of de Wmo de vorming van sociaal kapitaal versterkt in de Haagse samenleving. In dit onderzoek wordt dan ook naast het effect van de Wmo op vrijwilligerswerk, onderzocht of in Den Haag vanuit de Wmo gewerkt wordt aan de vorming van sociaal kapitaal.

De centrale onderzoeksvraag luidt als volgt:

Welk effect heeft de Wet maatschappelijke ondersteuning (Wmo) op de aard en omvang van vrijwilligerswerk in de zorgsector in de gemeente Den Haag en draagt dit vrijwilligerswerk vanuit de Wmo bij aan de vorming van sociaal kapitaal in de Haagse samenleving?

1.4.2 Operationalisering centrale onderzoeksvraag

De centrale onderzoeksvraag bevat een aantal onderliggende vragen. Om tot een antwoord te komen op de centrale onderzoeksvraag dienen eerst onderstaande deelvragen beantwoord te worden.

Deelvraag 1 is een beschrijvende deelvraag en vereist literatuuronderzoek naar vrijwilligerswerk in relatie tot de Wmo.

- 1. Wat is de relatie van de Wmo tot de aard en omvang van vrijwilligerswerk en de vorming van sociaal kapitaal?*
 - a. Wat houdt de Wmo in?*
 - b. Wat is vrijwilligerswerk?*
 - Wat zijn de kenmerken van vrijwilligerswerk?*
 - Hoe is vrijwilligerswerk georganiseerd?*
 - Welke motieven hebben mensen voor het verrichten van vrijwilligerswerk?*
 - c. Wat is de relatie van de Wmo tot vrijwilligerswerk?*
 - d. Wat is sociaal kapitaal en hoe wordt sociaal kapitaal gevormd?*
 - e. Wat is de relatie van de Wmo en vrijwilligerswerk tot de vorming van sociaal kapitaal?*

Met behulp van brononderzoek wordt de volgende beschrijvende deelvraag beantwoord.

- 2. Welke ontwikkelingen hebben zich in het organiseren van vrijwilligerswerk in het afgelopen decennium in Nederland voorgedaan?*

De volgende vragen worden in een casestudy beantwoord. Een casestudy is "een onderzoekstrategie waarvan het voornaamste kenmerk is dat er sprake is van een intensieve bestudering van een sociaal verschijnsel bij één of enkele onderzoekseenheden" (Swanborn in Braster, 2000, p.21). Onderzoekseenheid van dit onderzoek is het project 'Zorgvrijwilligers Den Haag' (ZVDH), waarin een aantal organisaties samenwerkt bij het coördineren van informele zorg.

Onder meer een verkenning van het beleidsplan voor Maatschappelijke ondersteuning 2007 - 2010 van de Gemeente Den Haag en een interview met een sleutelfiguur uit de Gemeente Den Haag moet leiden tot een antwoord op vraag 3 en 4.

- 3. Hoe wordt de Wmo in Den Haag vertaald?*
- 4. Welke rol dicht de gemeente Den Haag in haar beleidsplannen omtrent de Wmo, met name in de zorgsector, toe aan vrijwilligerswerk en in het bijzonder aan Zorgvrijwilligers Den Haag?*

In een casestudy kan zowel een kwantitatieve als een kwalitatieve aanpak of een combinatie van beide gehanteerd worden. Bij de kwalitatieve aanpak gaat het vooral om het verzamelen van zoveel mogelijk relevante informatie, zodat het sociale verschijnsel beter kan worden omschreven. Gezien het explorerende karakter van dit onderzoek is gekozen voor een kwalitatieve onderzoeksmethode. Ter beantwoording van de onderstaande deelvragen worden interviews gehouden met de directeur en ZVDH-coördinator van HOF en de professionals van de vrijwilligersorganisaties die aangesloten zijn bij ZVDH. Als aanvulling hierop worden enkele vrijwilligers geïnterviewd. Ter verheldering van de verkregen resultaten wordt tot slot een sleutelfiguur van de gemeente Den Haag geïnterviewd.

Met de invoering van de Wmo beoogt de overheid vrijwilligerswerk te stimuleren en daarmee invloed uit te oefenen op de vorming van sociaal kapitaal.

- 5. Wat is een jaar na invoering het effect van de Wmo op de aard en omvang van vrijwilligerswerk in de zorgsector in de gemeente Den Haag?*
- 6. Zijn de bouwstenen van sociaal kapitaal terug te vinden in de organisatie van vrijwilligerswerk in Den Haag en heeft de Wmo hieraan bijgedragen?*

1.5 Leeswijzer

De beantwoording van de deelvragen komt in de volgende hoofdstukken aan de orde. In hoofdstuk 2 *Theoretisch kader* volgt de beantwoording van deelvraag 1. Het antwoord vormt het theoretische kader van het onderzoek. Ter beantwoording van de deelvragen 2, 3 en 4 worden in hoofdstuk 3 *Ontwikkelingen in vrijwilligerswerk, specifiek in Den Haag*, de ontwikkelingen op het gebied van vrijwilligerswerk in relatie tot de Wmo in kaart gebracht. In hoofdstuk 4 *Analyse* volgt een koppeling van de onderzoeksresultaten aan de theorie ter beantwoording van deelvragen 5 en 6. Tot slot worden ter beantwoording van de centrale onderzoeksvraag in hoofdstuk 5 *De Conclusie* de inzichten uit de vorige hoofdstukken samengevoegd, volgt een terugblik op het onderzoeksontwerp en leidt reflectie op de onderzoeksresultaten tot een aanbeveling. Hieruit zal blijken welk effect de Wmo heeft op de aard en omvang van vrijwilligerswerk in de zorgsector in Den Haag en of de Wmo reeds zichtbaar heeft bijgedragen aan de vorming van sociaal kapitaal in de Haagse samenleving en welke stappen er genomen kunnen worden om dit effect te versterken.

Hoofdstuk 2 Theoretisch kader

2.1 Inleiding

Om in dit onderzoek antwoord te kunnen geven op de vraag wat het effect van de Wmo is op vrijwilligerswerk in de zorgsector in Den Haag en hoe dit vrijwilligerswerk vanuit de Wmo bijdraagt aan de vorming van sociaal kapitaal wordt onderzoek gedaan naar de relatie tussen de Wmo, vrijwilligerswerk en de bouwstenen van sociaal kapitaal. Met behulp van literatuur- en brononderzoek wordt deze relatie in kaart gebracht.

In dit hoofdstuk wordt antwoord gegeven op deelvraag 1:

Wat is de relatie van de Wmo tot de aard en omvang van vrijwilligerswerk en de vorming van sociaal kapitaal?

- a. *Wat houdt de Wmo in?*
- b. *Wat is vrijwilligerswerk?*
 - *Wat zijn de kenmerken van vrijwilligerswerk?*
 - *Hoe is vrijwilligerswerk georganiseerd?*
 - *Welke motieven hebben mensen voor het verrichten van vrijwilligerswerk?*
- c. *Wat is de relatie van de Wmo tot vrijwilligerswerk?*
- d. *Wat is sociaal kapitaal en hoe wordt sociaal kapitaal gevormd?*
- e. *Wat is de relatie van de Wmo en vrijwilligerswerk tot de vorming van sociaal kapitaal?*

Om een antwoord te kunnen geven op deelvraag 1 volgt allereerst in § 2.2 een bespreking van de Wmo en de relatie tot de theorie van Putnam en theorieën over solidariteit. Vervolgens wordt in § 2.3 het begrip vrijwilligerswerk besproken, met een nadere focus op de organisatie daarvan en de motieven voor vrijwilligerswerk. In § 2.4 staat de relatie tussen de Wmo en vrijwilligerswerk centraal. In § 2.5 volgt een verkenning van het begrip sociaal kapitaal. Tot slot volgt in § 2.6 een antwoord op deelvraag 1 gevolgd door een conceptueel model, waarin de veronderstelde relatie tussen de Wmo, vrijwilligerswerk en de bouwstenen van sociaal kapitaal schematisch is weergegeven.

2.2 De Wmo

2.2.1 De Wmo

Op 1 januari 2007 is de Wet maatschappelijke ondersteuning (Wmo) in werking getreden. De Wmo is een participatiewet en heeft tot doel de participatie te bevorderen (Alblas, 2007, p. 5, p.23). De gemeente moet binnen de Wmo samenhangend beleid op het gebied van maatschappelijke ondersteuning én aanpalende terreinen voeren.

Maatschappelijke ondersteuning omvat activiteiten die het mensen mogelijk maakt om mee te doen in de samenleving (invoeringwmo.nl, 2007).

De Wmo biedt de mogelijkheid aan de gemeente om het beleid integraal vorm te geven door bestaande regelingen te bundelen en te versterken (Ross-van Dorp, 2005).

De Welzijnswet, de Wet voorzieningen gehandicapten en de huishoudelijke verzorging uit de Algemene Wet Bijzondere Ziektekosten zijn hierin opgegaan (Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport, 2007). De Welzijnswet en de Wet Bijzondere voorzieningen gehandicapten vielen al onder de verantwoordelijkheid van de gemeenten (invoeringwmo.nl, 2007). Door de invoering van de Wmo is daar de huishoudelijke verzorging uit de Algemene Wet Bijzondere Ziektekosten bijgekomen. Door bovengenoemde wetten te bundelen in de Wmo kunnen gemeenten de verschillende diensten beter op elkaar afstemmen (invoeringwmo.nl, 2007). Hoewel de Wmo uit financiële behoefte geboren is, kreeg de wet een sociale invulling. Daarbij zijn de volgende uitgangspunten gehanteerd (Alblas, 2007, p.23/24):

1. mensen zijn zoveel mogelijk zelf verantwoordelijk;
2. de solidariteit in de samenleving moet gehandhaafd en gestimuleerd worden;
3. mensen moeten zo volwaardig mogelijk deelnemen in de samenleving en zo nodig ondersteund worden bij deelname;
4. er moet goede zorg zijn voor de mensen die dat echt nodig hebben;
5. de bureaucratie moet verminderen.

De Wmo is in tegenstelling tot de AWBZ geen zorgwet, maar een participatiewet. De Wmo heeft tot doel de participatie te bevorderen en daarmee de maatschappelijke betrokkenheid en verbondenheid te vergroten (Alblas, 2007, p. 5, p.23).

2.2.2 Aanleiding en achtergrond Wmo

De moderne verzorgingsstaat is het geheel aan arrangementen ter dekking van sociale risico's (Trommel en van der Veen, 1999, p.13). De wortels hiervan liggen in de grote sociale problemen in de negentiende eeuw. De verzorgingsstaat moet voorkomen dat burgers uitgesloten raken van de meest elementaire eerste levensbehoeften. Burgers hebben op basis van lidmaatschap van de Nederlandse staat recht op bescherming van de overheid (Komter e.a., 2000, p. 103).

Na een periode van opbouw en uitbouw van de verzorgingsstaat in de jaren vijftig en zestig, brak een periode van herziening en herstructurering aan. Vanaf het einde van de jaren zeventig is een debat gaande over de houdbaarheid van de verzorgingsstaat (Trommel en Van der Veen, 1999, p. 15). In de jaren tachtig wordt volgens Trommel en Van der Veen (1999, p. 15) vooral verwezen naar de betaalbaarheidsproblemen: hoe kan

de bekostiging van verzorgingsarrangementen blijvend worden gewaarborgd? In de jaren negentig vindt een verschuiving plaats naar zogenaamde beheersbaarheidsproblemen (Trommel en Van der Veen, 1999, p. 15): hoe kan het beroep op voorzieningen worden beheerst? Het besef begint door te dringen dat de verzorgingstaat niet zelf alle sociale problemen kan oplossen (Blauw, 2007).

Het gevolg van deze verschuiving is dat de oorzaken van het houdbaarheidsprobleem steeds vaker worden gezocht in het gedrag van burgers, die te snel een beroep zouden doen op de voorzieningen, of in het functioneren van beleidsuitvoerders (zoals bijvoorbeeld sociale diensten of ziekenhuizen) die al te gemakkelijk hun diensten aanbieden. De moderne, anonieme en geprofessionaliseerde zorgbureaucratieën vormen een uiting van nationale solidariteit (Trommel en van der Veen, 1999, p. 17). Tegelijkertijd bedreigen zij ook de bereidheid van burgers om voor elkaar zorg te willen dragen, en stimuleren zij een zekere mate van calculerend gedrag (Trommel en van der Veen, 1999, p. 17). De Swaan stelt dat moderne vormen van solidariteit zoals verzorgingsarrangementen leiden tot erosie van persoonlijke vormen van solidariteit (De Swaan in Komter e.a. 2000, p. 46, p. 47). Omdat de staat 'zorgt' voor de burgers, hoeven burgers niet langer zelf de verantwoordelijkheid op zich te nemen om voor kwetsbare burgers te zorgen. Een onhoudbare situatie maakte volgens het kabinet Balkenende II "een herbezinning op de verantwoordelijkheden noodzakelijk" (in Alblas, 2007, p. 23). Daartoe zijn de Welzijnswet, de Wet Bijzondere voorzieningen gehandicapten en de huishoudelijke verzorging uit de Algemene Wet Bijzondere Ziektekosten (AWBZ) per 1 januari opgegaan in de Wmo (Alblas, 2007, p. 23) (Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport, 2007).

2.2.3 Solidariteit

Het begrip solidariteit is nauw verbonden met het ontstaan van en de ontwikkeling van de nationale verzorgingsstaat (Komter e.a. 2000, p. 45). In een studie naar solidariteit hanteren Komter e.a. (2000) de volgende definitie voor solidariteit, omdat deze recht zou doen aan de verschillende formele en informele verschijningsvormen van solidariteit: "De waarden en opvattingen die ten grondslag liggen aan de bijdragen van mensen aan het welzijn van een individuele ander of aan dat van een groep, de feitelijke gedragingen die voortvloeien uit die waarden en opvattingen, en de (in)formele regelingen waartoe die gedragingen kunnen leiden" (Komter e.a., 2000, p. 11). Solidariteit betreft volgens Komter e.a. (2000, p. 11) de concrete gevoelens en gedragingen die tot binding kunnen leiden.

Met de invoering van de Wmo wordt vanuit de overheid getracht de burger meer eigen verantwoordelijkheid te geven door meer te sturen op de informele solidariteit. Volgens Komter e.a. (2000, p.11, P. 116) bestaat solidariteit naast informele solidariteit, ook uit formele solidariteit, al moet dit onderscheid niet al te strikt genomen worden. Zo vindt solidariteit enerzijds zijn neerslag in beleidsmaatregelen van de overheid, aangeduid als formele solidariteit, en anderzijds komt het tot uiting tussen burgers onderling, in opinies en concrete gedragingen van mensen in allerlei vormen en maten (Komter e.a. 2000, p. 116). Burgers zijn in de verzorgingstaat met tussenkomst van de overheid solidair met elkaar. In de verzorgingsstaat draagt de overheid de verantwoordelijkheid voor het welbevinden van alle burgers. De noodzaak van informele solidariteit, wordt volgens Komter e.a. (2000) zichtbaar in de toenemende vraag naar hulp en ondersteuning en het onvermogen van de overheid om dat geheel op eigen kracht te organiseren. Volgens Komter e.a. (2000) richten veel informele solidariteitsvormen zich echter op de eigen kring en sluiten deze anderen buiten. Hierdoor kunnen bepaalde groepen mensen verstoken raken van de nodige hulp en ondersteuning. De overheid staat voor de opgave om te komen tot een juiste balans van statelijke en meer informele vormen van solidariteit (Komter e.a., 2000, p. 116).

2.2.4 Civil society

In de Memorie van Toelichting op het wetsvoorstel van de Wmo wordt de term civil society aangehaald. "Ook, en veelal in eerste instantie, gaat het om de inzet van de naaste omgeving, zoals familie, burens, vrijwilligers in de buurt of in kerkelijke verbanden of bijvoorbeeld de sportvereniging. Dergelijke onderlinge betrokkenheid creëert de 'civil society', meer dan welke professionele organisatie ooit zou kunnen" (Ross-van Dorp, 2005, p. 43). "De vrijwillige inzet van burgers, zowel formeel en ongeorganiseerd (kleinschalig burgerinitiatief) als in georganiseerd verband (vrijwilligersorganisaties en bijvoorbeeld sport), vormt een onmisbaar deel van de 'civil society' " (Ross-van Dorp, 2005, p. 25).

De Amerikaanse politicoloog Robert D. Putnam constateerde dat in de periode van 1970-2000 de verbondenheid van en betrokkenheid bij elkaar van Amerikaanse burgers was afgenomen (Putnam, 2000 in Alblas, 2007, p. 11). Hij sprak van een verval van de Amerikaanse civil society. Het Sociaal Cultureel Planbureau (in Alblas, 2007, p. 5) definieert deze zogenoemde civil society als "de maatschappelijke ruimte waarin mensen uit vrije wil verbanden aangaan die niet opgaan in instituties van de staat en de formele economie, noch in persoonlijke levenssfeer." De vrijwillige verbanden vallen buiten de sfeer van 'gevestigde' verbanden als gezin, familie, overheid of bedrijfsleven (Blauw, 2007). De civil society is gebaseerd op commitment, op afspraken en codes als vorm van

morele verplichting, omdat de verschillende groepen en individuen er baat bij hebben (Blauw, 2007). De vrijwillige inzet komt voort uit deze morele verplichtingen (Blauw, 2007).

2.3 Vrijwilligerswerk

2.3.1 Definitie vrijwilligerswerk

In Nederland gaan deskundigen doorgaans uit van vrijwilligerswerk als werk "dat in enig georganiseerd verband onverplicht en onbetaald wordt verricht ten behoeve van anderen of de samenleving" (WVC, 1991: 4 in Dekker, 1999, p. 254). De definitie is in 1980 opgesteld door het toenmalige Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport ten behoeve van de arbeidswet- en regelgeving (CIVIQ, 2004, in Scoop, 2005).

In de afgelopen jaren is de roep om een nieuwe definitie echter luider geworden. Nieuwe vormen van vrijwilligerswerk zijn niet zonder meer onder de bestaande definitie onder te brengen (Claassen en Welling, 2006). Vrijwilligerswerk, zo blijkt uit een studie van Meijs (1997), is een niet eenduidig beleefd begrip. Wat de één vrijwilligerswerk noemt, is voor de ander deel van het betaalde werk, een sociale verplichting of gewoon iets anders. In het algemeen, concludeert Meijs (1997) dat:

- er een duidelijker beeld is over wat geen dan over wat wel vrijwilligerswerk is;
- er weinig situaties als echt vrijwilligerswerk, zonder twijfel worden gezien;
- nieuwe en bijzondere vormen van vrijwilligerswerk uit de theorie en 'best practices' (bijv. stages) niet als vrijwilligerswerk worden beleefd door veel mensen;
- sociale activering en andere vormen van vrijwilligerswerk met een kleine vergoeding als twijfelgevallen worden gezien;
- als men beroepsmatig betrokken is bij het werken met vrijwilligers de definitie van vrijwilligerswerk iets soepeler wordt ingevuld.

Bovenstaande verkenning wijst uit dat vrijwilligerswerk een complex begrip is.

Desalniettemin stellen Claassen en Welling (2006) dat de huidige algemeen gehanteerde, uit vier componenten bestaande, definitie nog steeds werkbaar is. Met deze componenten tezamen kunnen de wezenlijke kenmerken van vrijwilligerswerk goed in beeld worden gebracht. Door met de afzonderlijke componenten te schuiven kunnen verschillende aspecten van vrijwilligerswerk worden beschreven. Omdat bovendien nog geen sprake is van een nieuwe definitie (Claassen en Welling, 2006), wordt in dit onderzoeksrapport eveneens uitgegaan van vrijwilligerswerk als "werk dat in enig georganiseerd verband onverplicht en onbetaald wordt verricht ten behoeve van anderen in de samenleving".

2.3.2 Kenmerken van vrijwilligerswerk

Zoals besproken bevat de definitie van vrijwilligerswerk de volgende vier componenten:

- in enig georganiseerd verband
- onverplicht
- onbetaald
- ten behoeve van anderen of de samenleving

‘Werk’ kan volgens Meijs gezien worden als een vijfde component van de definitie (Meijs, 1997, p. 5). In de Nederlandse term vrijwilligerswerk ligt de nadruk op het georganiseerde verband, het herhalende karakter van de werkzaamheden en het onderscheid met ‘leuke’ (ontspannings-) activiteiten.

Op basis van deze componenten kan vrijwilligerswerk in dit onderzoeksrapport worden onderscheiden van andere vormen van tijdsbesteding.

Hoewel het hier een vorm van werk betreft wijst de component ‘onbetaald’ op het verschil met betaalde arbeid. ‘Onbetaald’ verwijst letterlijk naar niet-met-geld beloond (Meijs, 1997, p. 5). Vrijwilligerswerk kent wel andere vormen van beloning, zoals het opdoen van sociale contacten, een toename van kennis en vaardigheden of een plezierige tijdsbesteding. Voor vrijwilligerswerk kan in Nederland wettelijk gezien alleen sprake zijn van een onkostenvergoeding. Daarvoor hebben vrijwilligersorganisaties drie opties volgens Van Daal (in Scoop, 2005, p. 15), namelijk geen vergoeding geven voor de gemaakte kosten, een vergoeding geven voor de werkelijk gemaakte kosten of aantoonbare kosten, of een vaste onkostenvergoeding ongeacht de feitelijke kosten. Al met al krijgen vrijwilligers geen salaris. Wanneer in Nederland meer wordt vergoed dan onkostenvergoeding is wettelijk bepaald dat dan minimaal het minimumloon betaald moet worden. Hieruit kan opgemaakt worden dat in dat geval sprake is van betaalde arbeid.

Om vrijwilligerswerk te onderscheiden van mantelzorg en spontane activiteiten is in de definitie van vrijwilligerswerk het criterium van ‘georganiseerd verband’ toegevoegd. Niet iedere activiteit die vrijwillig plaatsvindt is direct vrijwilligerswerk (Meijs, 1997, in Scoop, p. 16).

‘Onverplicht’ geeft volgens Meeuws (in Scoop, 2005, p. 15) aan dat er sprake moet zijn van een ongedwongen activiteit waarvoor bewust en vrij gekozen is. Hierdoor is een aantal vormen van onbetaalde arbeid buitengesloten, zoals werken met behoud van uitkering.

'Ten behoeve van anderen of de samenleving' maakt dat vrijwilligerswerk niet is gericht op het eigen huishouden of de directe familiekring, maar op iets of iemand daarbuiten (Meijs, 1997, in Scoop, p. 15, p. 16).

2.3.3 De organisatie van vrijwilligerswerk

Om vrijwilligerswerk te onderscheiden van mantelzorg en spontane activiteiten is, zoals eerder vermeld, in de definitie van vrijwilligerswerk het criterium van 'georganiseerd verband' toegevoegd (Meijs, 1997). 'Georganiseerd verband' geeft aan dat er sprake moet zijn van een zekere organisatie en structurering van werkzaamheden. Zo kan de structuur van een organisatie volgens Mintzberg (1983, p. 2) "eenvoudigweg gedefinieerd worden als het totaal van de verschillende manieren waarop het werk in afzonderlijke taken is verdeeld en de wijze waarop deze taken vervolgens worden gecoördineerd".

Het vrijwilligerswerk speelt zich doorgaans af in het maatschappelijk middenveld (SCP, 2003, p. 10). Het maatschappelijk middenveld wordt volgens Dekker (in SCP, 2003, p. 10) vaak geïntroduceerd als het maatschappelijke verband dat zich onderscheidt van de markt, de staat en de gemeenschap. De gemeenschap is vooral te herkennen in informele primaire relaties, de markt in de economie, de staat in het openbaar bestuur en het middenveld in het openbare en georganiseerde sociale leven (SCP, 2003).

Krijnen (1992) onderscheidt drie soorten verbanden waar vrijwilligers worden ingezet, die alle behoren tot het maatschappelijk middenveld:

- Professionele instellingen, die publieke taken als zorg, welzijn en dienstverlening op zich nemen, zoals welzijnsinstellingen en verzorgingshuizen.
- Vrijwilligersorganisaties, die deel uitmaken van de private zorg-hulp en dienstverlening die op niet-commerciële basis werken, zoals het Rode Kruis, maar ook informele netwerken als burenhulp. Een vrijwilligersorganisatie is een organisatorisch verband dat voor het merendeel uit vrijwilligers bestaat. Binnen zo'n organisatie kunnen beroepskrachten aanwezig zijn.
- Zelforganisaties, te weten belangenorganisaties en de zogenoemde nieuwe sociale bewegingen, zoals huurdersverenigingen, Amnesty enz.

Het SCP (2003, p. 13) onderscheidt de volgende drie vormen van vrijwilligerswerk die sporen met de indeling van Krijnen:

- onbetaalde arbeid, vaak kenmerkend voor vrijwilligerswerk in de zorg, onderwijs en hulpverlening
- actief lidmaatschap, als kern voor vrijwilligerswerk in de sfeer van club- en verenigingsleven in de vrije tijdbesteding en van kerken
- burgerschap, vooral in politiek en (ideële) belangengroepen

2.3.4 *Motieven voor vrijwilligerswerk*

Met de invoering van de Wmo wordt vanuit de overheid getracht de burger meer eigen verantwoordelijkheid te geven door meer te sturen op de informele solidariteit. De burger zou veel meer zelf de verantwoordelijkheid moeten nemen voor zichzelf en zijn omgeving. Dat kan bijvoorbeeld door vrijwilligerswerk te doen. Wat drijft mensen eigenlijk tot het doen van vrijwilligerswerk als vorm van informele solidariteit? Uit de studie van Komter e.a. (2000, p. 41) naar motieven voor solidariteit blijkt dat in de literatuur grofweg twee motieven voor solidariteit worden onderscheiden, te weten een sociaal motief enerzijds en een instrumenteel motief anderzijds. In het eerste geval vertoont iemand solidair gedrag omdat hij zich met de ander verbonden voelt en tot hem aangetrokken voelt. In het tweede geval vertoont iemand solidair gedrag om er beter van te worden. In dat geval handelt men vanuit eigen belang. Volgens Komter e.a. (2000) is veelal sprake van een combinatie van het sociale motief en het instrumentele motief.

Volgens Dekker (1999) is een in Nederland veelgebruikte indeling van motieven die van Klandermans (1983). Verloo (1992, p. 100) kan in haar onderzoek naar participatie in bewonersorganisaties slechts een deel van de interpretatieschema's inpassen in het model van Klandermans. Zij mist bovendien een meer sociaal en moreel motief in het model. Zij komt tot de volgende indeling waarin zowel het sociale als instrumentele motief terug te vinden zijn (1992, p. 100, p. 275, p. 276):

- sociaal (uiting van het horen bij een sociaal verband)
- moreel (bijdragen aan beter bestaan van een sociale categorie waarmee men zich identificeert of voor in wil zetten en uitingsvorm van principes)
- instrumenteel (ontvangen van materiële beloningen voor zichzelf en nastreven eigen belang)
- persoonlijk (persoonlijke heroriëntatie, persoonlijkheidsontwikkeling)

De bevindingen uit het onderzoek van Dekker (1999) naar motieven van vrijwilligers in bestuursfuncties bevestigen het bovenstaande beeld dat in de literatuur wordt geschetst: "Mensen verrichten vrijwilligerswerk uit betrokkenheid bij de lokale gemeenschap of bij de doelstellingen van de organisatie, maar ook vanwege de sociale contacten die men opdoet en om de eigen ervaringen en capaciteiten in te zetten voor de organisatie in kwestie" (Dekker, 1999, p. 140).

Een combinatie van het sociale motief en het instrumentele motief zijn beide terug te vinden in de theorie van Mauss. Volgens Mauss (in Komter e.a., 2000, p. 32) is het geven van materiële (goederen, geschenken) en immateriële zaken (hulp, zorg en

diensten) een subtiele mengeling van altruïsme en eigen belang. Mauss voegt echter nog een extra dimensie aan de motieven voor solidariteit toe. Een onbewust sociologisch patroon van wederkerigheid zou volgens Mauss (in Komter e.a., 2000, p. 32) aan de basis liggen van het over en weer uitwisselen van materiële en immateriële zaken. Wederkerige uitwisseling is op haar beurt de basis voor het netwerk van duurzame sociale verbindingen. Deze theorie strookt met die van Putnam, waar verderop in dit hoofdstuk aandacht aan besteed wordt. Putnam (2000) ziet wederkerigheid als vereiste om de beoogde sterke netwerken tot stand te kunnen brengen.

De empirische bevindingen van Verloo en het SCP lijken uit te wijzen dat solidair gedrag ingegeven wordt door zowel sociale als instrumentele motieven. Deze bevindingen in combinatie met de verklaring die Mauss voor de verwevenheid van beide soorten motieven geeft, zijn reden om in dit onderzoek aan te nemen dat zowel sociale als instrumentele motieven leiden tot solidair gedrag. Deze verwevenheid komt het meest expliciet terug in de indeling naar motieven van Verloo. In dit onderzoek wordt daarom de indeling naar motieven van Verloo aangehouden:

- instrumenteel
- sociaal
- moreel
- persoonlijk

Dit onderzoek moet uitwijzen in hoeverre de Wmo inspeelt op deze en wellicht andere motieven voor vrijwilligerswerk in de zorgsector in Den Haag.

2.4 Wmo en vrijwilligerswerk

De Wmo is een structurele maatregel waarin het bevorderen van participatie ter versterking van de maatschappelijke betrokkenheid en verbondenheid voorop staat. De Wmo onderscheidt drie vormen van participatie (vgl. Rmo 2006b in Alblas, 2007, p. 23, p. 24).

- De eerste vorm is het participeren in allerlei activiteiten. Het hebben van betaald werk en het lid zijn van een vereniging zijn hier voorbeelden van.
- Bij de tweede variant gaat het om het helpen van burgers in de samenleving als vrijwilliger of mantelzorger.
- Het mede vorm geven van beleid via inspraak en actief burgerschap is de derde vorm van participatie.

De gemeenten hebben de taak om de nodige ondersteuning te geven daar waar participatie niet vanzelf gaat.

Achter de Wmo gaat een nieuwe sturingsfilosofie schuil (invoeringwmo.nl, 2007). Gemeenten moeten verantwoording afleggen aan hun eigen inwoners in plaats van aan het rijk. Zij moeten samen met professionele en vrijwillige organisaties en burgers lokaal beleid maken (Alblas, 2007, p. 24). De landelijke overheid stelt geld beschikbaar aan de gemeenten om uitvoering van de Wmo mogelijk te maken. Professionele en vrijwillige organisaties en burgers krijgen vervolgens de taak om het beleid uit te voeren (Alblas, 2007, p. 24). Hoewel de gemeenten nu verantwoording moeten afleggen aan de eigen inwoners, heeft de nationale overheid een kader opgesteld waarbinnen de gemeente een beleid moet formuleren (invoeringwmo.nl, 2007). Dit kader wordt vooral gevormd door de definiëring van maatschappelijke ondersteuning in negen prestatievelden. Vrijwilligerswerk wordt expliciet aangehaald in één van de negen prestatievelden die in de wettekst van de Wmo geformuleerd zijn (Gemeente Den Haag, 2007, p. 10). Prestatieveld vier betreft: het ondersteunen van mantelzorgers en vrijwilligers. "De vrijwillige inzet van burgers, zowel informeel en ongeorganiseerd (kleinschalig burgerinitiatief) als in georganiseerd verband (vrijwilligersorganisaties en bijvoorbeeld sport), vormt een onmisbaar deel van de 'civil society' " (Ross-van Dorp, 2005, p. 25).

2.5 Sociaal kapitaal

Uit zijn werk blijkt dat Putnam mogelijkheden ziet voor de wederopbouw van de civil society (Alblas, 2007, p.3). Hij introduceert hiervoor het begrip 'sociaal kapitaal'. Sociaal kapitaal wordt door Putnam (in Stolle, 1999, p. 249) gedefinieerd als de aanwezigheid van normen van wederkerigheid, een sterke mate van veralgemeend vertrouwen, en de aanwezigheid van netwerken van maatschappelijk engagement. Dit betreft volgens hem de mate van verbondenheid van mensen met elkaar en betrokkenheid bij elkaar die gezamenlijke coördinatie en coöperatie met wederzijds voordeel mogelijk maken (Putnam 2003, p. 2; Putnam in Alblas, 2007, p.11; Putnam in Blauw, 2007).

Bij een sterke verbondenheid en betrokkenheid is sprake van veel sociaal kapitaal (Alblas, 2007). Net zoals menselijk kapitaal en fysiek kapitaal (individuele en collectieve) productiviteit kunnen vergroten, zo kunnen sociale contacten volgens Putnam (2000, p. 19) ook positieve invloed hebben op de productiviteit van individuen en groepen. Sociale relaties kunnen volgens het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) een hulpbron vormen voor personen en organisaties om bepaalde doelen te bereiken (2003, p.11). Waar fysiek en menselijk kapitaal wijzen op eigenschappen van individuen, betreft sociaal kapitaal de verbindingen tussen mensen. Sociaal kapitaal komt in veel verschillende vormen voor zoals familie, klasse en lidmaatschap. Volgens Putnam (in Komter e.a., 2000, p. 52) beschikken landen met een bloeiende civil society, waarin burgers in grote mate in staat

zijn zich (vrijwillig) te organiseren voor politieke, economische en altruïstische doeleinden, over een hoog ontwikkeld sociaal kapitaal. Naast deze macrotoepassing van het begrip sociaal kapitaal is in de literatuur ook een toepassing op het niveau van de groep, sociaal kapitaal als groepsgebonden uiting, terug te vinden.

Sociaal kapitaal heeft volgens Engbersen (2002) betrekking op de sociale verbanden van mensen en groepen en de hulpbronnen die ze daaruit weten te mobiliseren. Volgens Komter e.a. (2000, p. 121) liggen de belangrijkste aanknopingspunten voor theoretische verdieping van het begrip sociaal kapitaal niet zozeer in de dichtheid of intensiteit van het sociale netwerk, maar in de wijze waarop mensen de relaties uit het sociale netwerk weten te mobiliseren en de bijdrage die deze relaties leveren aan wederkerigheid en solidariteit binnen die relaties. De Franse socioloog Bourdieu (1989) heeft sociaal kapitaal gedefinieerd als "het geheel van bestaande of potentiële hulpbronnen dat voortvloeit uit het bezit van een meer of minder geïnstitutionaliseerd netwerk van relaties van onderlinge bekendheid en erkentelijkheid –ofwel uit het lidmaatschap van een groep– dat elk van zijn leden de ruggensteun geeft van het collectieve kapitaalbezit, een 'geloofsbrief' die hen in de ruime zin des woords kredietwaardig maakt" (in Engbersen, 2002, p. 138; in Komter e.a. 2000, p. 52). Portes doet een poging om sociaal kapitaal preciezer te definiëren. Portes (in Engbersen, 2002, p. 138; Komter e.a., p. 52) definieert sociaal kapitaal als het vermogen van individuen om bepaalde middelen te mobiliseren uit een gemeenschap waar men deel van uit maakt. Sociaal kapitaal betreft volgens deze benadering niet zozeer de hulpbronnen zelf, maar de eigenschap van een individu om de hulpbronnen, zoals informele hulp en materiële en emotionele steun, te benutten. Uit bovenstaande verkenning blijkt dat in de theorie sociaal kapitaal zowel als eigenschap van een individu of groep als van een gemeenschap wordt gezien. In dit rapport wordt in kaart gebracht hoe vrijwilligerswerk vanuit de Wmo bijdraagt aan de vorming van sociaal kapitaal van de Haagse samenleving (als gemeenschap). Daarom wordt in dit rapport uitgegaan van sociaal kapitaal als eigenschap van de gemeenschap, daarbij wel in gedachten houdend dat sociaal kapitaal ontstaat vanuit het vermogen van individuele leden van de gemeenschap om hulpbronnen te mobiliseren.

Om over sociaal kapitaal te kunnen beschikken moet een persoon verbonden zijn met anderen. Mensen die in staat zijn hulpmiddelen te mobiliseren uit het netwerk waar zij deel van uitmaken, zijn beter af dan degenen die daar niet toe in staat zijn. Sociaal kapitaal heeft volgens Portes (in Engbersen, 2002) betrekking op de structuur van de sociale relaties in het netwerk. Een cruciaal element in de analyse van Bourdieu van sociaal kapitaal is volgens Komter e.a. (2000, p. 52) dat sociale netwerken geen vast gegeven zijn. Er moet voortdurend worden geïnvesteerd in sociale relaties om ze te

handhaven. Een netwerk is volgens Granovetter en Swedberg (1992, p. 9): "A regular set of contacts or similar social connections among individuals or groups" (in Benschop, 1994). Het betreft de verbindingen tussen mensen. Verbindingen tussen mensen zijn volgens Putnam (2000) van grote waarde voor zowel de mensen die deel uit maken van de netwerken als de mensen daaromheen.

Netwerken vereisen volgens hem reciprociteit, ofwel een gelijke behandeling over en weer in de vorm van een wederzijdse verplichting (Putnam, 2000, P. 20). Soms is reciprociteit heel specifiek: "Ik doe dit als jij dat voor mij terugdoet" (Putnam, 2000, p.20). Soms heeft reciprociteit een algemener karakter op basis van een algemeen vertrouwen: "Ik doe dit zonder iets specifieks terug te verwachten, in de zekerheid dat iemand anders ooit iets voor mij zal doen" (Putnam, 2000, p.21). Regelmatige interactie tussen verschillende soorten groepen mensen zou volgens Putnam (2000) tot een bredere identiteitsvorming leiden met gegeneraliseerde reciprociteit als norm. Een samenleving waarin de nadruk ligt op gegeneraliseerde reciprociteit is vervolgens meer efficiënt dan een samenleving vol van wantrouwen (Putnam, 2000, p.21). Putnam geeft hiervoor als voorbeeld dat de vrijwillige brandweerlieden vanuit het principe van gegeneraliseerde reciprociteit iedereen te hulp schieten, ook al bestaat er geen positieve relatie met degenen die in nood verkeren. Putnam (2000) wijst er op dat bij gegeneraliseerde reciprociteit niet elke stap zorgvuldig overwogen hoeft te worden. Terwijl het individu in zijn netwerk hulp, sympathie en vriendschap kan aantreffen, zal de gemeenschap volgens Putnam (2000) in zijn geheel profiteren van de coöperatie tussen alle delen. De samenleving wordt immers gevormd door alle individuen tezamen. Sociaal kapitaal wordt bovendien soms ook bewust ingezet om andere mensen buiten het netwerk te helpen, zoals een kerk die zich inzet voor dak- en thuislozen. "Social capital can be simultaneously a 'private good' and a 'public good'" (Putnam, 2000, p. 20).

Engbersen (2002, p. 139, p.140) wijst op het bestaan van zowel positieve als negatieve aspecten van sociaal kapitaal. Onderlinge hulprelaties ontstaan volgens Engbersen vooral tussen mensen die wat met elkaar gemeen hebben en kunnen anderen buiten sluiten. In dit kader gaat Putnam (2000, p.20 – p. 23) in op twee componenten van betrokkenheid van mensen bij elkaar. Sommige vormen van sociaal kapitaal zijn meer naar binnen gericht om de eigen identiteit te versterken (bijv. vrouwengroepen, etnische groepen) en sommige groepen zijn meer op de wereld daarbuiten gericht en proberen verschillen tussen groepen te overbruggen (bijv. oecumenische gemeenschappen). Mensen maken allen deel uit van één of meer groepen (Putnam in Alblas, 2007, p.11). De manier waarop mensen binnen een groep met elkaar omgaan bepaalt de betrokkenheid. Beïnvloeding van deze banden is volgens Putnam noodzakelijk om de civil

society te restaureren. De betrokkenheid van mensen op elkaar kan worden vergroot door middel van `bonding´ en `bridging´ (Putnam, 2000; Putnam 2003; Putnam 2000:22-24 in Alblas 2007, p. 12).

Bij `bonding´ gaat het om het versterken van banden en verbondenheid *binnen* een groep. Door het versterken van deze banden wordt het sociaal kapitaal van die groep mensen vergroot. Bij `bonding´ van sociaal kapitaal gaat het om het versterken van banden en betrokkenheid tussen mensen die veel met elkaar gemeen hebben (Putnam, 2003). `Bonding´ van sociaal kapitaal is goed voor het creëren van specifieke reciprociteit en het mobiliseren van solidariteit (Putnam, 2000, p.22). `Bonding´ is op zich goed maar het heeft ook een negatieve kant (Putnam, 2000, p. 23 ; in Alblas, 2007, p.12). Door de nadruk te leggen op de groepsidentiteit, worden ook de groeps grenzen sterker benadrukt. Dit kan leiden tot het voorop stellen van de eigen groepsbelangen en het oneerlijk bejegenen van andere groepen (bijv. Ku Klux Klan).

Om het laatste te voorkomen, ziet Putnam (2000, 2003; Putnam in Alblas, p. 12) de noodzaak naast `bonding´ vooral ook te werken aan beïnvloeding via `bridging´. Hierbij doelt hij op de vergroting van betrokkenheid door het slaan van bruggen tussen verschillende groepen mensen in de samenleving waartussen een zekere sociale afstand bestaat (Putnam, 2003). `Bridging´ brengt volgens Putnam (2000, 2003) mensen in contact met andere mensen en hulpbronnen dan in hun directe omgeving, wat kan leiden tot bredere identiteitsvorming, met als gevolg dat een meer gegeneraliseerde reciprociteit tot stand komt.

Volgens Putnam (2003, p.275) hebben verschillende onderzoeken aangetoond dat sociaal kapitaal groter is in kleine verbanden (kleine dorpen, kleine scholen enz.). Op kleine schaal kunnen mensen elkaar persoonlijk ontmoeten. In persoonlijk contact kunnen mensen gemakkelijker begrip voor elkaar krijgen. Begrip kan vervolgens tot vertrouwen leiden. Vanuit een kleine groep kan bovendien beter actie ondernomen worden. Voor `bridging´ van sociaal kapitaal is juist een grote omvang van groot belang. Putnam (2003, p.278) ziet in het tot stand brengen van federaties een mogelijkheid om zowel aan kleinschaligheid als aan verbinding op grotere schaal te werken, ofwel het creëren van kleine groepen die samen deel uit maken van een grotere groep.

Hoewel de civil society gedefinieerd wordt als een plaats waar de overheid met haar ideeën en principes en de economie niet leidend zijn, krijgen bedrijven en de overheid wel een duidelijke opdracht. Putnam (in Alblas, 2007, p.18; in Blauw, 2007) stelt dat juist ook hun betrokkenheid nodig is om de betrokkenheid van burgers te verbeteren en

daarmee uiteindelijk een als voorheen bloeiende civil society te genereren. De overheid moet de opbouw van sociaal kapitaal stimuleren en bestaand sociaal kapitaal vooral ook beschermen (Alblas, 2007). Ter bevordering van sociaal kapitaal pleit Putnam voor decentralisatie van sociaal overheidsbeleid naar buurt- en dorpsniveau (Putnam, 2003). "Social capital is necessarily a local phenomenon because it is defined by connections among people who know one another" (Putnam, 2003, p.9). Onderzoek van Alblas (2007) ondersteunt zijn theorie. De Nederlandse overheid levert volgens haar met de Wmo een positieve bijdrage aan de revitalisering van de civil society op lokaal niveau: "de Nederlandse overheid draagt met de Wmo in overeenstemming met de eigen wensen bij aan de verbondenheid en betrokkenheid van mensen en organisaties bij en op elkaar, waardoor de civil society op lokaal niveau gestimuleerd wordt" (Alblas, 2007, p. 63). De overheid zou volgens Putnam de balans tussen 'bonding' en 'bridging' moeten bewaken om versplintering door decentralisatie te voorkomen (Alblas, 2007).

2.6 Wmo, vrijwilligerswerk en sociaal kapitaal

2.6.1 Relatie Wmo, vrijwilligerswerk en sociaal kapitaal

Met de invoering van de Wmo beoogt de overheid het sociaal kapitaal van de samenleving te versterken. "Dit leidt er ten eerste toe dat het sociale kapitaal gekoesterd moet worden, behouden moet blijven en zelfs versterkt moet worden." (Ross-van Dorp, 2005, p.22). De overheid beschouwt vrijwilligerswerk als een belangrijk middel om het sociaal kapitaal van de samenleving te versterken. In de beleidsbrief voor vrijwillige inzet 2005-2007, ter aanvulling op de Wmo, schrijft staatsecretaris Ross-van Dorp dat vrijwillige inzet als vorm van participatie van belang is voor het versterken van de civil society: "Het kabinet vindt vrijwillige inzet als cement van onze samenleving onmisbaar en van onschatbare waarde. Het zorgt voor noodzakelijke dwarsverbanden tussen burgers en brengt ze dichterbij elkaar" (Ross-van Dorp, 2005, p.14). Deelnemen aan organisaties en het doen van vrijwilligerswerk daarbinnen kan volgens het SCP (2003, p.11) mensen binnen een groep dichterbij elkaar brengen, zodat sprake is van 'bonding' van sociaal kapitaal. Maar zij kan ook mensen die op afstand van elkaar staan dichterbij elkaar brengen, ofwel 'bridging' tot stand brengen (SCP, 2003, p.11). In horizontale samenwerkingsverbanden tussen vrije en gelijke burgers kunnen burgers volgens Putnam gemakkelijker vertrouwen in elkaar krijgen. Dit vertrouwen kan volgens Putnam (in Stolle, 1999, p. 249) normen van wederkerigheid en vormen van samenwerking versterken.

Met de invoering van de Wmo beoogt de overheid vrijwilligerswerk te stimuleren en daarmee invloed uit te oefenen op de vorming van sociaal kapitaal. Sociaal kapitaal betreft volgens Putnam de aanwezigheid van normen van wederkerigheid, een sterke

mate van veralgemeend vertrouwen, en de aanwezigheid van netwerken van maatschappelijk engagement. Bij analyses van sociaal beleid wordt in de literatuur gewezen op het bestaan van mechanismen die ervoor zorgen dat bij sociaal beleid moeilijk gestuurd kan worden op de gewenste effecten. Merton (in Michels, 2002, p. 198) definieert mechanismen als "social processes having designated consequences for designated parts of the social structure." Elster (in Michels, 2002) wijst op de complexiteit van individuen en gemeenschappen, waarin diverse mechanismen hun werk doen en volgens hem het formuleren van wetten in de sociale wetenschappen onmogelijk maken. Elster (in Michels, 2002, p. 198) definieert mechanismen als "frequently occurring and easily recognisable causal patterns that are triggered under generally unknown conditions or with indeterminate consequences". Volgens Elster hebben mechanismen geen voorspellende kracht. Hierin verschillen mechanismen van wetten die het mogelijk maken voorspellingen te doen. Dit bemoeilijkt volgens Engbersen en Van der Veen (2002, p. 219) adequate interventie in de maatschappij door middel van beleid en wetgeving. Engbersen en Van der Veen (1992, p. 214) pleiten in dit opzicht voor meer aandacht voor mechanismen van onbedoelde effecten van beleid tijdens beleidsvorming om beleid realistischer te maken. Op basis hiervan kan gesteld worden dat vanuit de Wmo aandacht moet zijn voor de complexiteit van de vorming van sociaal kapitaal, wil men realistisch beleid voeren.

Zoals eerder is besproken richten volgens Komter e.a. (2000) en Engbersen (2002) veel informele solidariteitsvormen zich op de eigen kring en sluiten deze anderen buiten. Hierdoor kunnen bepaalde groepen mensen verstoken raken van de nodige hulp en ondersteuning. Het doel van de Wmo is echter dat juist meer mensen via informele solidariteitsvormen de nodige hulp en ondersteuning bij elkaar kunnen vinden. Om te voorkomen dat de grote focus op de solidariteit binnen de eigen kring solidariteit met anderen uitsluit, is het van belang dat mensen meer solidair worden met andere groepen. In dit kader moet volgens Putnam naast het mobiliseren van solidariteit door middel van bonding, ook geïnvesteerd worden in bridging, het slaan van bruggen tussen verschillende groepen mensen in de samenleving waartussen een zekere sociale afstand bestaat. Zoals eerder in dit hoofdstuk is beschreven, spelen ook andere factoren een rol bij de vorming van sociaal kapitaal. Sociaal kapitaal heeft volgens Portes betrekking op de structuur van de sociale relaties in het netwerk. Een persoon moet verbonden zijn met anderen om over sociaal kapitaal te kunnen beschikken. Sociaal kapitaal wordt volgens Putnam (2000) gevormd door de banden die mensen met elkaar hebben. Aan deze banden liggen concrete gevoelens en gedragingen ten grondslag. Deze concrete gevoelens en gedragingen die tot binding kunnen leiden, noemt men solidariteit (Komter e.a., 2000). Een cruciaal element in Bourdieus analyse van sociaal kapitaal is volgens

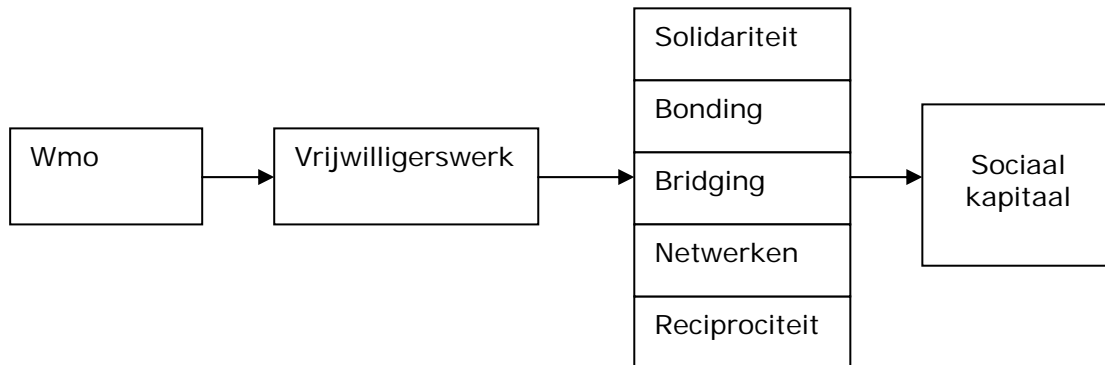
Komter e.a. (2000) dat sociale netwerken nooit een gegeven zijn en nooit vastliggen. Er moet geïnvesteerd worden in sociale relaties en netwerken om ze te handhaven. Netwerken vereisen volgens Putnam wederzijdse verplichtingen (2000). Zowel Mauss als Putnam ziet wederkerigheid als vereiste om een continue uitwisseling van materiële en immateriële zaken tot stand te brengen, wat vervolgens moet leiden tot de door de overheid beoogde sterke netwerken. Een onbewust sociologisch patroon van wederkerigheid zou volgens Mauss (in Komter e.a., 2000) aan de basis liggen van het over en weer uitwisselen van materiële en immateriële zaken. Regelmatige interactie tussen verschillende soorten groepen mensen zouden volgens Putnam (2000) tot gegeneraliseerde reciprociteit als norm leiden.

In lijn met bovenstaande literatuur, kan verondersteld worden dat solidariteit, 'bonding', 'bridging', reciprociteit en netwerken de bouwstenen zijn van sociaal kapitaal. Een maatschappelijke interventie met onvoldoende aandacht voor de verschillende bouwstenen heeft weinig kans van slagen om een complex sociaal verschijnsel als sociaal kapitaal te versterken. In dit onderzoek wordt daarom onderzocht of vanuit de Wmo wordt gewerkt aan de verschillende bouwstenen van sociaal kapitaal. Het versterken van het sociaal kapitaal van de gehele Haagse samenleving is immers het doel van de Wmo. Met andere woorden, leidt de Wmo daadwerkelijk tot datgene wat de overheid met de Wmo beoogt tot stand te brengen?

2.6.2 Conceptueel model

Om in dit onderzoek antwoord te kunnen geven op de vraag wat het effect van de Wmo is op vrijwilligerswerk in Den Haag en of in Den Haag vanuit de Wmo gewerkt wordt aan de vorming van sociaal kapitaal wordt onderzoek gedaan naar de relatie tussen de Wmo, vrijwilligerswerk en de bouwstenen van sociaal kapitaal. De theoretische oriëntatie heeft geleid tot de veronderstelling dat solidariteit, 'bonding', 'bridging', reciprociteit en netwerken de bouwstenen zijn van sociaal kapitaal. De bouwstenen van sociaal kapitaal blijken niet los van elkaar te staan; ze beïnvloeden elkaar onderling en zijn daardoor niet van gelijk niveau. Zo kan met behulp van bonding solidariteit gemobiliseerd worden. De onderlinge relaties tussen de bouwstenen vallen buiten de focus van dit onderzoek. In dit onderzoek wordt antwoord gegeven op de vraag of vrijwilligerswerk vanuit de Wmo bijdraagt aan de vorming van sociaal kapitaal. In dit onderzoek wordt niet gekeken naar hoe de bouwstenen van sociaal kapitaal zich tot elkaar in de casus verhouden.

De veronderstelde relatie tussen de Wmo, vrijwilligerswerk en de bouwstenen van sociaal kapitaal kan als volgt in een vereenvoudigd conceptueel model weergegeven worden.

Met de invoering van de Wmo beoogt de overheid vrijwilligerswerk te stimuleren en daarmee invloed uit te oefenen op de vorming van sociaal kapitaal. In dit onderzoek wordt naast het effect van de Wmo op vrijwilligerswerk, onderzocht of vanuit de Wmo gewerkt wordt aan de vorming van sociaal kapitaal. Uit de literatuur is gebleken dat de vorming van sociaal kapitaal door middel van directe maatschappelijke interventie moeilijk te sturen is en dat mogelijk uitsluiting van sociaal kapitaal kan optreden omdat informele solidariteitsvormen vaak begrensd zijn. Door aandacht te hebben voor de verschillende bouwstenen die bij de vorming van sociaal kapitaal een rol kunnen spelen, kan de gemeente beleid realistischer vorm geven. Daarom wordt ook onderzocht of de Wmo een bijdrage levert aan de bouwstenen die de vorming van sociaal kapitaal bevorderen. Het conceptueel model biedt hiervoor een handvat, daarbij in gedachten houdend dat van een eenduidig causaal verband tussen vrijwilligerswerk, de bouwstenen en sociaal kapitaal geen sprake is gelet op de onderlinge relaties tussen de bouwstenen en onzichtbare mechanismen die op kunnen treden. Daadwerkelijke meting van sociaal kapitaal als resultaat van deze bouwstenen wordt in dit onderzoek buiten beschouwing gelaten aangezien in dit onderzoek de vraag gesteld wordt of de Wmo handreikingen doet om sociaal kapitaal op te bouwen. Het wordt niettemin aannemelijk geacht dat sociaal kapitaal toeneemt wanneer zichtbaar gewerkt wordt aan de bouwstenen van sociaal kapitaal. Van beleidsinterventies mag echter niet zondermeer verwacht worden dat zij tot sociaal kapitaal als vooraf bepaald resultaat leiden.

De vrij abstracte begrippen uit het conceptueel model zijn op zichzelf moeilijk waar te nemen. Dat maakt deze complexe begrippen moeilijk meetbaar. Door de begrippen uit te splitsen in meer concrete elementen, die beter waarneembaar zijn, kan er meer valide onderzoek naar gedaan worden. Het omzetten van abstracte begrippen naar meer

concrete indicatoren noemt Brinkman (2000, p. 31) operationaliseren. In de bijlage van dit rapport treft u een uitwerking van de operationalisering van de begrippen uit bovenstaand conceptueel model aan. Op basis van deze indicatoren zijn de vragen voor de interviews opgesteld, die eveneens in de bijlage terug te vinden zijn.

Hoofdstuk 3 Ontwikkelingen in vrijwilligerswerk, specifiek in Den Haag

3.1 Inleiding

In dit hoofdstuk worden de ontwikkelingen op het gebied van vrijwilligerswerk in relatie tot de Wmo in kaart gebracht ter beantwoording van de deelvragen 2, 3 en 4:

2. *Welke ontwikkelingen hebben zich in het organiseren van vrijwilligerswerk in het afgelopen decennium in Nederland voorgedaan?*
3. *Hoe wordt de Wmo in Den Haag vertaald?*
4. *Welke rol dicht de gemeente Den Haag in haar beleidsplannen omtrent de Wmo, met name in de zorgsector, toe aan vrijwilligerswerk en in het bijzonder voor Zorgvrijwilligers Den Haag?*

In § 3.2 volgt een korte beschrijving van de onderzoeksmethode. In § 3.3 worden de ontwikkelingen op het gebied van vrijwilligerswerk in Nederland in het afgelopen decennium in kaart gebracht. Vervolgens wordt ingezoomd op de ontwikkelingen op het gebied van vrijwilligerswerk in Den Haag. In § 3.4 volgt een beschrijving van de casus Zorg Vrijwilligers Den Haag.

3.2 Onderzoeksmethode

De deelvragen 2, 3 en 4 vormen de basis voor de gekozen onderzoeksmethoden die hieronder beschreven worden. Deze deelvragen zijn beschrijvend van aard. Volgens Braster (2000) kan met behulp van een analyse van bestaande gegevens, interviews of een survey antwoord worden gegeven op beschrijvende vragen. Bestaande gegevens kunnen een uitgebreid beeld geven van de algemene situatie rondom vrijwilligerswerk en de Wmo ter beantwoording van de meer algemeen geformuleerde deelvragen 2, 3 en 4. Met behulp van brononderzoek worden de algemene ontwikkelingen rondom vrijwilligerswerk en de Wmo in kaart gebracht. Onder meer een verkenning van het beleidsplan voor Maatschappelijke ondersteuning 2007 - 2010 van de Gemeente Den Haag en een interview met een sleutelfiguur uit de Gemeente Den Haag moet leiden tot een antwoord op vraag 3 en 4.

3.3 Ontwikkelingen in vrijwilligerswerk in het afgelopen decennium

3.3.1 Aantal vrijwilligers en hoeveelheid tijdsbesteding

In de jaren negentig is de deelname aan het vrijwilligerswerk in Nederland hoog in vergelijking met buurlanden (Dekker, 1999, p.259). In de loop van de jaren '90 werd een lichte achteruitgang in de omvang van de organisaties merkbaar (Dekker, 2006 in Alblas, 2007). Deed in 1995 nog 44 % van de Nederlandse bevolking van 12 jaar en ouder aan vrijwilligerswerk, in 2005 ligt dit percentage op 32% (SCP, 2006) (zie tabel 3.1). De

laatste jaren hebben vrijwel alle typen organisaties te maken met een terugloop in ledenaantal. Het meest zorgelijk is de situatie bij kerken, politieke partijen, omroepen, vrouwenorganisaties en organisaties in de gezondheidszorg.

Organisaties met een lage gezamenlijke ‘organisatiegraad’, de zogenoemde tertiaire organisaties, ondervinden hiervan nog de minste hinder (Devilee 2005; Kuperus 2005; SCP 2006 in Alblas, 2007, p.16). Over de ‘nieuwe vrijwilliger’, die losjes is verbonden met een organisatie en alleen op tijdelijke basis bereid is tot deelname, is nog weinig bekend. Maar toch ook deze organisaties hebben, net als alle andere typen organisaties steeds meer moeite om de leden in te zetten (SCP, 2007). Dekker e.a. spreken van een “slinkende animo voor actieve betrokkenheid” (Dekker e.a. 2004: 189 in Alblas, 2007, p.16). De beperking in inzetbaarheid van de leden groeit en er is een toenemend aantal leden dat deelname wenst te beperken tot het overmaken van contributie of donatie.

De echte grote verandering zit volgens Alblas (2007, p.16) met name in de totale tijd die Nederlanders besteden aan het doen van vrijwilligerswerk. Die is voor de Nederlandse bevolking van 12 jaar en ouder vanaf 1995 teruggelopen van 1,4 uur per week naar 1,1 uur per week in 2005. Tabel 3.1 geeft over de periode van 1975 tot en met 2005 het gemiddelde aantal uren weer dat per week door de Nederlandse bevolking van 12 jaar en ouder besteed wordt aan vrijwilligerswerk.

Tabel 3.1: *Vrijwilligerswerk, familiehelp en godsdienst, bevolking 12 jaar en ouder, uren per week en percentage, 1975-2005.* Bron: Sociaal en Cultureel Planbureau, oktober 2006.

	1975	1980	1985	1990	1995	2000	2005
Totaal	2,3	2,3	2,5	2,5	2,6	2,1	2,1
Vrijwilligerswerk	1,1	1,2	1,4	1,3	1,4	1,2	1,1
Familiehelp	0,4	0,3	0,4	0,4	0,4	0,3	0,3
Godsdienst	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,3	0,4
Mobiliteit ¹	0,3	0,3	0,4	0,4	0,4	0,3	0,3
Aandeel bevolking (%)			42	38	44	31	32

De burgers zijn volgens Alblas (2007, p.16) echter niet minder maatschappelijk actief geworden. De afnemende animo geldt niet voor het ongeorganiseerde vrijwilligerswerk. Cijfers van het CBS (2007) laten zien dat het ongeorganiseerde vrijwilligerswerk, dat volgens Alblas (2007) zogenaamde informele zorg aan familie, vrienden of kennissen betreft, de laatste jaren voor de bevolking van 18 jaar en ouder een lichte stijging vertoont (zie tabel 3.2). Ook blijken er de laatste twee jaar weer meer initiatieven voor activiteiten en ontwikkelingen bij burgers vandaan te komen (SCP, 2006, in Alblas,

¹ Mobiliteit betreft hier de tijd die besteed wordt aan transport ten behoeve van vrijwilligerswerk. Dit betreft voornamelijk de tijd die mensen over de heen- en terugweg van/naar het vrijwilligerswerk doen.

2007). De animo voor traditionele vormen van betrokkenheid is verminderd, nieuwe vormen van betrokkenheid worden ontwikkeld.

Tabel 3.2 *Vrijwilligerswerk, in organisaties en informele hulp, bevolking 18 jaar en ouder, percentages.*
Bron: Centraal Bureau voor de Statistiek, oktober 2006.

Periode	Totaal vrijwilligerswerk	Georganiseerd	Informele hulp
1997	60	46	31
1998	59	44	31
1999	60	45	32
2000	60	45	35
2001	59	43	33
2002	60	42	35
2003	60	42	34
2004	60	43	35
2005	-	-	-

3.3.2 Wmo en vrijwilligerswerk

De laatste jaren staan de thema's participatie, eigen verantwoordelijkheid, integratie, solidariteit, sociale cohesie en samenhang en leefbaarheid van buurten en wijken hoog op de politieke agenda (Alblas, 2007, p. 20). Deze thema's zijn volgens Alblas nauw verwant aan het thema civil society, omdat participatie, betrokkenheid en verbondenheid van burgers daarin naar voren komen. De overheid heeft diverse maatregelen genomen om vrijwilligerswerk te bevorderen.

De Wmo heeft in tegenstelling tot andere maatregelen op het gebied van vrijwilligerswerk geen tijdelijk, maar structureel karakter. Het is voor het eerst dat er sprake is van een wettelijke verankering van vrijwilligerswerk in het lokale overheidsbeleid (Winsemius e.a, 2004). De gemeenten hebben een wettelijke verplichting vrijwilligers te ondersteunen (Verwey-Jonker Instituut, 2006, p. 41).

De Wmo heeft volgens Blauw (2007) tot nu toe over het algemeen het volgende opgeleverd:

- een versterking van de wijkgerichte benadering;
- professionele organisaties ondersteunen meer burgerinitiatieven;
- vrijwilligersorganisaties vragen zich af welke rol zij kunnen vervullen voor kwetsbare burgers;
- talloze initiatieven op het gebied van de individuele ondersteuning, zoals de burenhulpcentrale.

3.3.3 Toekomstverkenning Wmo en vrijwilligerswerk

De verschuiving van de focus op formele solidariteit naar informele solidariteit, blijkt echter complex te zijn. Het Verwey-Jonker Instituut signaleert in een

toekomstverkenning van vrijwillige inzet "een inherente spanning in het vrijwilligersbeleid tussen de instrumentele visie op vrijwillige inzet bij in het bijzonder lokaal bestuur (de Wmo expliciet als uitgangspunt genomen) en het management van zorg en welzijnsinstellingen en de meer expressieve visie bij vrijwilligers zelf" (2007, p. 43). Het Verwey-Jonker instituut (2007, p. 44 -50) neemt de volgende vier trends op het gebied van vrijwillige inzet waar:

1. kwantitatieve kloof tussen vraag en aanbod van vrijwillige inzet: de kwantitatieve kloof betreft een mismatch tussen de vraag naar vrijwillige inzet en het aanbod van vrijwillige inzet. Er lijkt sprake te zijn van een groeiende kloof tussen vraag en aanbod. De grootste uitdaging ligt in de bemiddeling tussen beide;
2. kwalitatieve kloof tussen vraag en aanbod: de kwalitatieve kloof betreft het grote verschil tussen de eisen die zorg- en welzijnsinstellingen en vrijwilligersorganisaties stellen aan vrijwilligers tegenover de beperkte bereidheid van vrijwilligers om te investeren in een langdurig commitment. Vrijwilligersinstellingen beschikken over onvoldoende organisatiekracht om in te spelen op veranderende omstandigheden. Zorginstellingen, (lokaal) beleid en burgers stellen daartegenover steeds hogere eisen aan vrijwilligers;
3. geringe mogelijkheden tot lokale sturing versus de ambities van de Wmo: In de praktijk blijken beleidsmakers en zorgverleners van oordeel dat kwetsbare burgers op professionele zorg moeten kunnen blijven rekenen en dat de vrijwillige zorg op dit terrein aanvullend is. Om goed tot zijn recht te komen heeft vrijwillige inzet goede en adequate professionele ondersteuning nodig (waardering en ontwikkelingskansen) en dienen de wensen en behoeften van vrijwilligers meer centraal te staan;
4. asymmetrische relatie tussen vrijwilligers en beroepskrachten: Organisaties zullen zich bewust moeten zijn van de spanningsvolle relatie tussen vrijwilligers en beroepskrachten en even zorgvuldig en serieus om moeten gaan met hun vrijwilligers als met hun werknemers.

Volgens Blauw (2007) moeten vrijwilligerscentrales meer gaan werken op buurtniveau en zal bij de werving, binding en training van vrijwilligers zelforganisatie en onderlinge dienstverlening centraal moeten komen te staan. De overheid moet niet terugtreden, maar betrokken blijven door te participeren in de plannen van de burger en ervoor te zorgen dat iedereen mee kan doen (Blauw, 2007). De overheid dient daarbij voor een goed evenwicht tussen 'bonding' en 'bridging' te zorgen (Blauw, 2007). Professionals kunnen vanuit hun kennis en ervaring de nodige professionele ondersteuning geven aan de vrijwilligers, maar de verantwoordelijkheden van de vrijwilligers moeten begrensd blijven.

3.3.4 Ontwikkelingen in vrijwilligerswerk in Den Haag

In de jaren 2000 tot 2007 is het percentage Hagenaars van 16 jaar en ouder dat aangeeft vrijwilligerswerk te doen gedaald van 21% naar 19 % (Stadsenquête Den Haag, 2007, p. 26). De gemeente Den Haag geeft in de Stadsenquête aan de trend omhoog weer te willen oppakken, door het vrijwilligerswerk te ondersteunen en de Haagse burger te stimuleren in het vrijwilligerswerk actief te worden dan wel te blijven (Stadsenquête Den Haag, 2007, p. 26). Daarbij wil de gemeente Den Haag bijzondere aandacht besteden aan vrijwilligerswerk dat direct bijdraagt aan de versterking van de civil society (Stadsenquête Den Haag, 2007, p. 26). Het koppelen van Haagse burgers die aan vrijwilligerswerk willen doen maar nog niet precies weten hoe en waar verdient daarbij volgens de gemeente Den Haag veel aandacht (Stadsenquête Den Haag, 2007, p. 26). De meeste vrijwilligers zijn actief in de sport, op grote afstand gevolgd door gezondheidszorg en levensbeschouwelijke organisaties (Stadsenquête Den Haag, 2007, p. 16). Uit tabel 3.3 blijkt dat het aantal vrijwilligers in de gezondheidszorg na een sterke toename in 2003 vanaf 2005 weer is gedaald (Stadsenquête Den Haag, 2007, p. 121). Ten opzichte van alle andere sectoren is met name het aandeel van vrijwilligers in de sportsector toegenomen.

Tabel 3.3 Meest genoemde sectoren vrijwilligerswerk door Haagse vrijwilligers, 16 jaar en ouder. Bron: stadsenquête Den Haag, oktober 2007.

Sector	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Sport (%)	33	27	22	20	22	21	32
Kerk/religie/levenbesch.org. (%)	15	17	15	15	17	17	13
Gezondheidszorg (%)	13	13	18	18	12	14	13
Onderwijs/kinderopvang (%)	12	10	7	14	11	12	11
Maatsch. dienstverlening (%)	15	17	14	13	12	11	10
Sociaal-cultureel werk/wijkcentrum (%)	15	12	14	13	11	14	10
Bewonersorganisatie (%)	4	9	8	9	11	6	10
Natuur/dieren/milieu (%)	5	5	4	4	4	3	6
Kunst en cultuur (%)	3	6	6	6	7	4	5
Politiek (%)	1	2	2	1	4	3	3
Hobby/club (%)	-	3	2	3	6	6	2

3.4. Wmo en Zorgvrijwilligers Den Haag

3.4.1 Wmo in Den Haag

In *Bouwstenen voor het Haagse Wmo Beleid* (2006, p. 3) legt de gemeente Den Haag een nadrukkelijk verband tussen de Wmo, een versterkte civil society en de rol van vrijwilligerswerk en de werkwijze van de organisaties daarin. " De Wmo draagt bij aan een goed functionerende 'civil society'. Burgers voelen zich daarin verantwoordelijk om hun behoefte aan zorg en ondersteuning allereerst zelf te regelen, met hulp van familie,

mantelzorgers of vrijwilligers. Organisaties stemmen hun beleid en aanpak op elkaar af, zodat de effectiviteit van hun werk toeneemt en de uitvoeringskosten omlaag gaan.” De gemeente Den Haag formuleert in haar meerjarenbeleidsplan Maatschappelijke Ondersteuning 2007 - 2010 *Aandacht voor elkaar* (p. 47) het volgende actiepoint voor het ondersteunen van vrijwilligers: “Via een nauwe samenwerking tussen het project ‘Zorgvrijwilligers Den Haag’ en de steunpunten mantelzorg, streven wij naar een toename van het aantal zorgvrijwilligers in 2010” . De gemeente Den Haag dicht hiermee het project Zorgvrijwilligers Den Haag (ZVDH) een prominente rol in het vrijwilligersbeleid toe. De vrijwilligersorganisaties bieden daarbij voor de gemeente Den Haag de toegang tot vrijwilligers.

3.4.2 Verkenning Zorgvrijwilligers Den Haag (ZVDH)

ZVDH is een overlegvorm en een coördinatiepunt voor zorgvragers en zorgaanbieders. “Zorgvrijwilligers Den Haag is opgericht om de vrijwillige zorg voor de hulpvrager, de (potentiële) vrijwilliger en de professionele organisaties en instellingen beter bereikbaar en toegankelijk te maken. Daarnaast heeft de organisatie als doel een zo goed mogelijk inzicht te krijgen in de behoeften van de cliënten aan vrijwillige zorg om zodoende leemtes in het zorgaanbod door vrijwilligers te kunnen constateren. Zorgvrijwilligers Den Haag vraagt de aangesloten organisaties, of andere partijen, op de geconstateerde leemtes een aanbod te formuleren.” (Intentieverklaring Zorgvrijwilligers Den Haag, 2004).

Zorgvrijwilligers Den Haag (ZVDH) is in 2004 ontstaan uit een samenwerking tussen vrijwilligersorganisaties, de gemeente Den Haag en HOF Promotie Haags Vrijwilligerswerk (HOF). Bij de oprichting van ZVDH was de gemeente Den Haag verantwoordelijk voor het project. Inmiddels is ZVDH ondergebracht bij HOF en ontvangt HOF hiervoor subsidie. Hiermee draagt HOF de eindverantwoordelijkheid voor het project. HOF geeft ondersteuning aan het Haagse vrijwilligerswerk en verricht zelf geen vrijwilligerswerk. HOF ziet het als haar taak om binnen ZVDH ontwikkelingen te analyseren, nieuwe initiatieven voor te stellen en aan te jagen (HOF, 2008). De vrijwilligersorganisaties hebben met elkaar gemeen dat ze allemaal ‘maatjesprojecten’ hebben; naast praktische hulp zoals boodschappenbegeleiding, bieden ze persoonlijke aandacht aan de zorgvrager. Elke organisatie beschikt over een aantal betaalde medewerkers. Dit maakt het in verhouding tot organisaties die volledig uit vrijwilligers bestaan, gemakkelijker om bijeenkomsten met elkaar te beleggen. Hierdoor is er sprake van continuïteit (HOF, 2008). Zowel HOF als de vrijwilligersorganisaties worden binnen ZVDH vertegenwoordigd door een kerngroep. Het project wordt gecoördineerd door een medewerker van HOF.

Bij ZVDH zijn de volgende vrijwilligersorganisaties aangesloten:

- De Zonnebloem;
De Zonnebloem geeft mensen met een fysieke beperking, voor wie eenzaamheid dreigt, mogelijkheden om contacten te leggen en erop uit te trekken door huisbezoeken, dagactiviteiten en vakanties aan te bieden.
- Stichting Unie van Vrijwilligers Den Haag;
Vrijwilligers van de Unie van Vrijwilligers zetten zich actief in voor praktische zorg en ondersteuning bij individuele hulpvragers in met name de zorg- en welzijnsector.
- Praktische Thuishulp, MEE;
Praktische Thuishulp van MEE biedt ondersteuning aan ouders en verzorgers van mensen met een handicap om ouders en verzorgers te ontlasten.
- Stichting Buddy Netwerk;
Stichting Buddy Netwerk heeft als doel het bevorderen en verlenen van optimale ondersteuning aan mensen die ernstig ziek zijn en mensen die zich vaak eenzaam voelen of het idee hebben er alleen voor te staan.
- Stichting Terminale Zorg door Vrijwilligers;
De vrijwilligers van Stichting Terminale Zorg door Vrijwilligers staan mensen in hun laatste levensfase en hun naasten bij.

Naast een beleidsmedewerker van de gemeente Den Haag en de coördinator van ZVDH zijn voor dit onderzoek alle kerngroepleden geïnterviewd. Voor dit onderzoek zijn twee zorgvrijwilligers geïnterviewd: een vrijwilliger van Stichting Terminale Zorg door Vrijwilligers en een vrijwilliger van Stichting Buddy Netwerk. Bij twee andere vrijwilligersorganisaties werd getwijfeld over het nut van een interview met een vrijwilliger; de gevolgen van de Wmo zouden op dit moment nog niet merkbaar zijn voor de vrijwilligers. Vanuit een vijfde vrijwilligersorganisatie is getracht een vrijwilliger te spreken, maar helaas is dit niet gelukt vanwege beperkte capaciteit.

Hoofdstuk 4 Analyse

4.1 Inleiding

Met de invoering van de Wmo beoogt de overheid vrijwilligerswerk te stimuleren en daarmee invloed uit te oefenen op de vorming van sociaal kapitaal. In hoofdstuk 2 is beschreven dat sociaal kapitaal de mate van verbondenheid met elkaar en betrokkenheid van mensen bij elkaar betreft. Sociaal kapitaal wordt door Putnam gedefinieerd als de aanwezigheid van normen van wederkerigheid, een sterke mate van veralgemeend vertrouwen, en de aanwezigheid van netwerken van maatschappelijk engagement. De overheid beschouwt vrijwilligerswerk als een belangrijk middel om het sociaal kapitaal van de samenleving te versterken, omdat het zorgt voor noodzakelijke dwarsverbanden tussen burgers en ze dichterbij elkaar brengt.

Sociaal kapitaal is een complex begrip. Bij de vorming van sociaal kapitaal blijken diverse factoren een rol te spelen. Achter de vorming van sociaal kapitaal blijkt in de theoretische verkenning van dit onderzoek een aantal begrippen schuil te gaan. In lijn met de in hoofdstuk 2 behandelde literatuur, kan verondersteld worden dat solidariteit, 'bonding', 'bridging', reciprociteit en netwerken, al dan niet op gelijk niveau, de bouwstenen vormen van sociaal kapitaal. Uit de literatuur is gebleken dat de vorming van sociaal kapitaal moeilijk te sturen is door middel van directe maatschappelijke interventie en dat mogelijk uitsluiting van sociaal kapitaal kan optreden wanneer informele solidariteitsvormen begrensd zijn. Een maatschappelijke interventie met onvoldoende aandacht voor de verschillende bouwstenen heeft weinig kans van slagen om sociaal kapitaal te versterken. Door aandacht te hebben voor de verschillende bouwstenen die bij de vorming van sociaal kapitaal een rol kunnen spelen, kan de gemeente beleid realistischer vormgeven.

In dit onderzoek wordt naast het effect van de Wmo op vrijwilligerswerk, onderzocht of vanuit de Wmo gewerkt wordt aan de vorming van sociaal kapitaal. Daarom wordt onderzocht of de Wmo een bijdrage levert aan de bouwstenen die de vorming van sociaal kapitaal bevorderen.

In dit hoofdstuk wordt de relatie tussen de Wmo, vrijwilligerswerk en de bouwstenen van sociaal kapitaal uitgewerkt in een analyse van de resultaten uit het empirisch onderzoek en gekoppeld aan het theoretische kader van hoofdstuk 2.

Daarmee wordt antwoord gegeven op de deelvragen 5 en 6:

5. *Wat is een jaar na invoering het effect van de Wmo op de aard en omvang van vrijwilligerswerk in de zorgsector in de gemeente Den Haag?*

6. Zijn de bouwstenen van sociaal kapitaal terug te vinden in de organisatie van vrijwilligerswerk in Den Haag en heeft de Wmo hieraan bijgedragen?

In § 4.2 volgt een beknopte beschrijving van de methode van onderzoek. In § 4.3 worden de onderzoeksresultaten beschreven ter beantwoording van deelvraag 5. In § 4.4 volgt een koppeling van de onderzoeksresultaten aan de theorie ter beantwoording van deelvraag 6.

4.2 Methode van onderzoek

In een casestudy kan zowel een kwantitatieve als een kwalitatieve aanpak of een combinatie van beide gehanteerd worden. Bij de kwalitatieve aanpak gaat het vooral om het verzamelen van zoveel mogelijk relevante informatie, zodat het sociale verschijnsel beter kan worden omschreven. Gezien het explorerende karakter van dit onderzoek is gekozen voor een kwalitatieve onderzoeksmethode.

Voor de beantwoording van de deelvragen 5 en 6 zijn specifieke gegevens van en ervaringen met vrijwilligerswerk, de Wmo en ZVDH nodig. Hiertoe worden interviews gehouden met de directeur en ZVDH-coördinator van HOF en de professionals van de vrijwilligersorganisaties die aangesloten zijn bij ZVDH. Als aanvulling hierop worden enkele vrijwilligers geïnterviewd. Ter verheldering van de verkregen resultaten wordt tot slot een sleutelfiguur van de gemeente Den Haag geïnterviewd.

De deelvragen 5 en 6 zijn beschrijvend en verklarend van aard. Braster (2000) geeft aan dat voor beantwoording van verklarende deelvragen het diepte-interview een passende dataverzamelmethode is. Het diepte-interview vereist dat de te onderzoeken onderwerpen nauwkeurig vooraf in kaart worden gebracht en in een zogenoemd interviewplan worden vastgelegd (Dekker, 1999, p. 133). Vaak noteert men in het interviewplan een breed geformuleerde beginvraag en enkele sleutelbegrippen, die zeker aan de orde zouden moeten komen. Het interviewplan dient als een soort checklist, zodat bij alle respondenten dezelfde onderwerpen ter sprake komen en de interviewer in staat is het interview bij te sturen, dóór te vragen en adequate feedback aan de geïnterviewde te geven (Dekker, 1999, p. 133).

Het combineren van interviewmethoden is volgens Braster (2000, p. 102) een mogelijkheid om gegevens te verzamelen. Aangezien zowel een beschrijvende vraag als een verklarende vraag aan eenzelfde groep respondenten moet worden voorgelegd, is ervoor gekozen beide interviewvormen te combineren. In dit onderzoek sluiten de open, verklarende vragen aan op de meer gestructureerde beschrijvende vragen. De

respondenten wordt vanuit hun ervaring in een diepte-interview gevraagd naar een mogelijke verklaring voor hun antwoorden.

Gekozen wordt voor een face-to-face interview waarbij de respondent een set open en gesloten vragen wordt voorgelegd gebaseerd op het case-studyprotocol. Een dergelijke aanpak noemt Yin (2003, p. 90) een 'focused interview'. De respondenten zijn op functie geselecteerd. Per functieniveau is een vaste set met vragen in een voorgeschreven volgorde aan de respondent gepresenteerd. Elke vraag is de operationalisering van een (aspect van) een theoretisch concept (Dekker, 1999, p. 133) dat ontleend is aan het conceptueel model. De vrij abstracte moeilijk waarneembare begrippen uit het conceptueel model zijn geoperationaliseerd in meer concrete indicatoren. In bijlage 1 van dit rapport is een uitwerking van de operationalisering van de begrippen uit het conceptueel model opgenomen. Op basis van deze indicatoren zijn de vragen voor de interviews opgesteld die eveneens in bijlage 1 terug te vinden zijn. Dit hoofdstuk is tot stand gekomen op basis van de verkregen antwoorden op de interviewvragen die ontleend zijn aan de operationalisering van de begrippen uit het conceptueel model. Omwille van de leesbaarheid is ervoor gekozen om geen uitgebreide uitwerking van de antwoorden op de afzonderlijke interviewvragen in dit rapport op te nemen. De beantwoording van deelvraag 5 is ontleend aan de antwoorden op de interviewvragen 1 tot en met 7, 10, 11, 12 en 17 (zie bijlage). Het antwoord op deelvraag 6 is gebaseerd op de antwoorden van de interviewvragen 8, 9, 11 en 13 tot en met 18 (zie bijlage).

4.3 Effect Wmo op vrijwilligerswerk

In deze paragraaf wordt antwoord gegeven op deelvraag 5:

5. *Wat is een jaar na invoering het effect van de Wmo op de aard en omvang van vrijwilligerswerk in de zorgsector in de gemeente Den Haag?*

Vrijwilligerswerk is met de komst van de Wmo een vast onderdeel geworden van gemeentelijk beleid. De impact van de Wmo is voor de vrijwilligersorganisaties vooral zichtbaar in de wijze van financiering; de subsidiestroom komt nu in de meeste gevallen vanuit de gemeente en niet meer vanuit het zorgkantoor dat regionaal te werk ging. Voor vrijwilligersorganisaties betekent dit naast zekerheid van verankering van vrijwilligerswerk in gemeentelijk beleid echter ook een grotere afhankelijkheid van de gemeente, aangezien hun subsidie afhangt van het belang dat de gemeente in haar beleid hecht aan vrijwilligerswerk. Een nadeel voor de vrijwilligersorganisaties die in meerdere gemeenten actief zijn is, dat zij nu bij iedere gemeente afzonderlijk subsidie moeten aanvragen en daarbij mogelijk geconfronteerd worden met verschillende eisen en

prioriteiten. "Het is daarbij spannend of de gemeentes allemaal het belang inzien van zorgvrijwilligers en zorgvrijwilligers ook lokaal willen ondersteunen."

Een onbedoeld neveneffect van de Wmo zou kunnen zijn dat deze macht over middelen voor vrijwilligerswerk die de Wmo bij de gemeente belegt, er evengoed toe zou kunnen leiden dat juist minder besteed wordt aan vrijwilligerswerk. Dit zou ten koste gaan van de coördinatie en de kwaliteit van de georganiseerde informele zorg en resulteert mogelijk in minder (georganiseerde) informele zorg. "Een gevolg van de Wmo kan zijn dat gemeentes straks zeggen dat ze ons aanbod te duur vinden. Wat onze vrijwilligers bieden is tijd en aandacht. Daarvoor hebben ze echter ook van onze beroepskrachten tijd en aandacht nodig en dat kost geld." Vanwege financiële overwegingen kan de gemeente ervoor kiezen de informele zorg niet meer bij professionele vrijwilligersorganisaties te beleggen. "We hebben nu eindelijk een goede manier gevonden om vrijwilligerswerk te organiseren. De geboden coördinatie en kwaliteit kosten nu eenmaal tijd en geld."

Onderzoeken van het Sociaal Cultureel Plan Bureau (SCP) en het Centraal Bureau voor Statistiek laten zien dat het ongeorganiseerde vrijwilligerswerk, zoals bijv. informele zorg aan familie en vrienden, een lichte stijging vertoont. Dit beeld wordt in dit onderzoek bevestigd door een waargenomen stijging van het aantal advies- en ondersteuningsvragen bij de steunpunten Mantelzorg sinds de invoering van de Wmo. Hierdoor zou de vraag naar informele hulp ter ondersteuning van mantelzorg kunnen stijgen, maar vooralsnog heeft dit geen invloed op de vraag naar en het aanbod van informeel vrijwilligerswerk via ZVDH. Een verklaring hiervoor is dat het nog te vroeg is om hierover uitspraken te doen.

Hoewel er nog geen exacte cijfers bekend zijn, lijken vooralsnog soort en aantallen hulpvragen hetzelfde te zijn gebleven. Wel bestaat de indruk dat de vraag naar vrijwillige zorg vanuit professionele instellingen, zoals thuiszorg en zorginstellingen, is toegenomen. "De professionele zorg lijkt minder geld en tijd te hebben voor de persoonlijke aandacht die nu bij vrijwilligersorganisaties wordt neergelegd." Het wordt moeilijker om in aanmerking te komen voor professionele zorg en tegelijkertijd wordt het eenvoudiger de vrijwilligersorganisaties te vinden. "We hopen dat dankzij de Wmo een groei in vraag zal ontstaan naar ons werk, doordat meer mensen ons op het spoor komen."; "Wellicht zullen mensen dankzij de Wmo-loketten van de gemeente eerder op het idee komen om bij ons aan te kloppen. Vooralsnog krijgen we nog de meeste aanvragen van de ziekenhuizen en de wijkverpleging." "Het wordt dus de uitdaging om ervoor te zorgen dat ZVDH voor de mensen te vinden is en dat de signaleringsfunctie van het Wmo-loket goed benut zal gaan worden."

Ook in het aanbod zien enkele professionals van de vrijwilligersorganisaties in de Wmo geen aanleiding voor verandering. "Onze core-business is ongewijzigd."; "Wij bieden met

onze aanwezigheid een nodige aanvulling ter ondersteuning van de mantelzorg". Een vrijwilliger moet daarbij niet worden gezien als een verlengstuk van de professionele hulpverlener: "dat kan hij ook niet zijn, dat mag hij ook niet zijn."

De groei van het aantal vrijwilligers is gelijk gebleven, wat betekent dat de Wmo vooralsnog geen positieve invloed heeft op het aantal vrijwilligers. Ook vragen enkele professionals zich af of de groei van vrijwilligers wel veroorzaakt kan worden door de Wmo. "De redenen waarom mensen beginnen of stoppen met vrijwilligerswerk zijn persoonlijk, men voelt zich hierin niet direct gestimuleerd door de Wmo."

Bij de uitvoering van vrijwilligerswerk is sprake van veel verschillende soorten werkzaamheden toegespitst op de zorgvraag van de cliënt. De Wmo heeft hier geen verandering in aangebracht. Het meest genoemde argument hiervoor is, dat de behoefte van de cliënten niet verandert en dat de geboden activiteiten naadloos aansluiten bij de uitgangspunten van de Wmo. "Het is wel prettig dat met de komst van de Wmo ons werk, wat wij al jaren doen, vanuit de gemeente wordt onderschreven."

Vrijwilligers bepalen in grote mate zelf hoe zij te werk gaan, aangezien het werk vooral gekenmerkt wordt door een één-op-één-relatie tussen vrijwilliger en zorgvrager. Voornamelijk training, selectie en zorgvuldige koppeling tussen vrijwilliger en cliënt maken het voor de vrijwilligersorganisaties mogelijk de vrijwilligers zelfstandig hun activiteiten uit te laten voeren. Er wordt geen verandering waargenomen in de mate van zelfstandigheid in de werkzaamheden van vrijwilligers. Het voornaamste argument hiervoor is, dat de aard van de werkzaamheden onveranderd is en eenzelfde mate van zelfstandigheid van de vrijwilliger vergt.

Bij organisaties waar het werk in sterke mate gekenmerkt wordt door een één-op-één-relatie tussen vrijwilliger en zorgvrager wordt het werk niet gecoördineerd met behulp van werkinstructies, informele communicatie tussen vrijwilligers onderling of vaste medewerkers. "Het gaat meer om een goede match. Het mooie is juist dat je als vrijwilliger niet komt om een taak te doen." Hoewel er sprake is van resultaatafspraken in een overeenkomst, is training van vaardigheden in de vorm van een uitgebreide introductie cursus de voornaamste coördinatievorm. "Voor ons coördinatoren is het belangrijk dat wij de mensen goed leren kennen tijdens de introductie cursus en voor de vrijwilligers is het belangrijk dat zij de coördinatoren leren kennen, dat ze er vertrouwen in hebben dat het goed gaat en dat ze zich willen conformeren aan deze organisatie. We moeten zeker weten dat we de juiste mensen binnenhalen." De Wmo heeft geen impact gehad op de mate en vorm van coördinatie van werkzaamheden. Wel heeft de Wmo enkele organisaties gestimuleerd na te denken over aanpassingen in de coördinatie van de werkzaamheden. Eén professional geeft aan met een kwaliteitssysteem te willen gaan werken "omdat we als gevolg van de Wmo toch meer moeten concurreren met elkaar."

Een andere professional benadrukt dat met de Wmo de aandacht voor vrijwilligerswerk ter ondersteuning van de mantelzorg wordt versterkt. "Dan zouden de mensen bijvoorbeeld getraind moeten worden in wat ze wel en niet mogen doen bij het ondersteunen van mantelzorgers. We moeten er voor waken dat ze niet teveel verantwoordelijkheid op zich nemen."

De vrijwilligersorganisaties denken dat de Wmo voor de zorgvrijwilligers zelf geen merkbaar verschil heeft uitgemaakt. De geïnterviewde zorgvrijwilligers geven aan weinig bekend te zijn met de Wmo waar het gaat om aandacht voor vrijwilligerswerk. "De gemeente heeft zich nog op geen enkele manier tot de vrijwilligers gericht." De gemeente bevestigt dit beeld. "Als gemeente hebben we deze rol nog niet opgepakt. Ook de vrijwilligersorganisaties niet. De vrijwilligersorganisaties moeten dit ook doorgeven aan de vrijwilligers."

Met de komst van de Wmo verwacht de gemeente van ZVDH onderlinge afstemming en samenwerking tussen de vrijwilligersorganisaties. Van nauwe samenwerking tussen de vrijwilligersorganisaties is echter nog geen sprake. De gemeente benadrukt dat het concept van ZVDH vooruitlopend op de Wmo is opgezet en dat zij hiervan nog te weinig resultaat ziet. "Het is te vrijblijvend, het is meer 'er bij zijn' en geïnformeerd worden over elkaars initiatieven, maar echte samenwerking op momenten dat het heel erg nodig en handig kan zijn, zien we nog niet echt gebeuren." Wel is met de komst van de Wmo de samenwerking binnen de kerngroep ZVDH versterkt. De kerngroep komt sinds vorig jaar vaker bijeen en is inhoudelijk vernieuwd met themabijeenkomsten.

"Het doel van deze bijeenkomsten is dat ook andere organisaties worden uitgenodigd om elkaar beter te leren kennen en dat met themapresentaties de leemtes in het welzijnsbeleid opgespoord worden." "Zo bespreken we hoe we meer op wijkniveau kunnen samenwerken."

Wat de Wmo concreet betekent voor HOF en de vrijwilligersorganisaties is voor hen nog moeilijk in te schatten, omdat de inhoudelijke invulling van het Wmo beleid ten aanzien van vrijwilligerswerk nog heel beperkt is. "Wat de gemeente inhoudelijk van ons verwacht is niet helemaal bekend." "Met de Wmo worden de verwachtingen van de gemeente steeds groter in relatie tot wat ooit was afgesproken en staat niets nog duidelijk op papier. Zelf zou ik meer feedback van de gemeente willen krijgen." "Er ligt een prachtig rapport maar verder is het nog niet gekomen." Anderen benadrukken vooral de intermediaire rol van ZVDH: "De gemeente verwacht denk ik vooral dat wanneer een inwoner een zorgvrijwilliger nodig heeft, hij goed doorverwezen wordt zodat hij uiteindelijk goed terecht komt."

Vooralsnog wordt vooral gestuurd op een toename van het aantal vrijwilligers. "De gemeente verwacht van ons vooral dat wij vrijwilligers leveren." De gemeente Den Haag

bevestigt de verwachting dat de toename van het aantal vrijwilligers door ZVDH en de daarbij aangesloten organisaties gerealiseerd moeten worden. "Ervan uitgaande dat er een doelstelling is gesteld voor 2010, denk ik dat het een kans is voor ZVDH om te laten zien dat ze in staat is waar te maken waarvoor zij is opgericht" (gemeente Den Haag). De professionals van HOF en vrijwilligersorganisaties zien de weerslag van de focus op aantallen vrijwilligers als volgt terug: "De sterke focus van de gemeente op het aantal te leveren vrijwilligers leidt af van de kwaliteit, de wijze waarop vrijwilligerswerk georganiseerd is en of de organisaties wel toegankelijk zijn voor vrijwilligers." Toch erkent de gemeente het gevaar dat wanneer teveel gestuurd wordt op cijfers, organisaties zich niet meer geïnspireerd voelen om ook op een andere manier een bijdrage te leveren. "Ik ben het dan ook met de vrijwilligersorganisaties eens dat we vanuit een visie gezamenlijk tot een concrete doelstelling moeten komen, zoals we dat ook gedaan hebben met het mantelzorgconvenant."

Vooralsnog heeft de gemeente de wettelijke basis nog niet aangegrepen in een visie op vrijwilligerswerk. De gemeente heeft bij de invoering van de Wmo in eerste instantie aandacht besteed aan de inrichting van de Wmo-loketten en de huishoudelijke verzorging, " dus eigenlijk de `hardware´. Eigenlijk krijgt de belangrijkste filosofie van de Wmo, het stimuleren van die civil society, nu pas echt aandacht van ons." De professionals van HOF en de vrijwilligersorganisaties onderschrijven de impact die de invoering van de Wmo op de gemeente heeft gehad. "De gemeentes zijn met iets geconfronteerd waar ze absoluut niet op voorbereid waren en waarvan ze nauwelijks kennis hadden. Wat dat betreft heeft de gemeente Den Haag toch wel een slag gemaakt door toch binnen een jaar met een uitgebreide Wmo-notitie te komen."

Op het gebied van mantelzorg wordt wel een zichtbare impact van de Wmo op zowel beleids- als uitvoerend niveau waargenomen. De prioriteit van de gemeente bij de uitwerking van prestatieveld 4 is vooral uitgegaan naar de mantelzorg, mede dankzij de pro-actieve houding van de betrokken belangenorganisaties, de grootte van de problematiek en het belang dat er vanuit het Rijk aan wordt gehecht. "Als ik het vergelijk met de mantelzorgsector heeft de vrijwilligerssector een weinig pro-actieve houding aangenomen. De mantelzorgsector heeft al in vroeg stadium aangegeven wat ze in het kader van de Wmo van ons als gemeente verwacht."

Zowel ZVDH als de gemeente geven aan dat er behoefte is aan een duidelijke toekomstvisie op vrijwilligerswerk. "De valkuil is dat er door gebrek aan visie al snel in kortetermijnoplossingen wordt gedacht, Wmo-beleid krijgt hiermee het karakter van incidentenpolitiek. [...] De gemeente zou op basis van de Wmo een pro-actiever vrijwilligersbeleid moeten voeren." "De aandacht vanuit de gemeente voor vrijwilligerswerk uit zich nu vooral in de vorm van subsidieverlening. Wij moeten als

gemeente nog echt een slag maken door zelf een toekomstvisie voor vrijwilligerswerk te ontwikkelen." Beide partijen verwijten elkaar daarin een weinig pro-actieve houding.

Wmo en vrijwilligerswerk

Op de vraag wat een jaar na invoering de impact van de Wmo is op het organiseren van vrijwilligerswerk in de gemeente Den Haag kan geantwoord worden dat de impact van de Wmo voor de vrijwilligersorganisaties beperkt is en vooral zichtbaar is in de wijze van financiering. Op beleidsniveau heeft de Wmo op het gebied van vrijwilligerswerk wel een betere samenwerking binnen de kerngroep van ZVDH bewerkstelligd. Van nauwe samenwerking tussen de vrijwilligersorganisaties is echter nog geen sprake.

Wat de Wmo concreet betekent voor HOF en de vrijwilligersorganisaties is voor hen nog moeilijk in te schatten, omdat de inhoudelijke invulling van het Wmo beleid ten aanzien van vrijwilligerswerk nog heel beperkt is. Vooralsnog heeft de gemeente de wettelijke basis nog niet aangegrepen in een visie op vrijwilligerswerk en wordt vooral gestuurd op een toename van het aantal vrijwilligers.

Een weinig pro-actieve houding van vrijwilligersorganisaties, een gebrek aan een duidelijke visie vanuit de gemeente Den Haag en een matige profilering van vrijwilligerswerk op de politieke agenda hebben niet bijgedragen aan een grotere impact van de Wmo op vrijwilligerswerk.

4.4 Bouwstenen van sociaal kapitaal

In deze paragraaf wordt antwoord gegeven op deelvraag 6:

6. Zijn de bouwstenen van sociaal kapitaal terug te vinden in de organisatie van vrijwilligerswerk in Den Haag en heeft de Wmo hieraan bijgedragen?

In dit onderzoek wordt naast het effect van de Wmo op vrijwilligerswerk, met de beantwoording van deelvraag 6 onderzocht of vanuit de Wmo gewerkt wordt aan de vorming van sociaal kapitaal. In hoofdstuk 2 is in lijn met de beschreven literatuur verondersteld dat solidariteit, 'bonding', 'bridging', reciprociteit en netwerken de bouwstenen zijn van sociaal kapitaal. Hieronder volgt per bouwsteen een beschrijving, gevolgd door het antwoord op de vraag of deze terug te vinden is in de organisatie van vrijwilligerswerk in Den Haag en of de Wmo hieraan bijgedragen heeft.

Solidariteit

Met de invoering van de Wmo wordt vanuit de overheid getracht de burger meer eigen verantwoordelijkheid te geven door meer te sturen op de solidariteit tussen burgers onderling. Solidariteit betreft volgens Komter e.a. (2000) de concrete gevoelens en gedragingen die tot binding kunnen leiden. In de operationalisering van de bouwsteen

solidariteit is aandacht besteed aan de motieven voor vrijwilligerswerk als uitingsvorm van solidariteit. Zoals in hoofdstuk 2 op basis van onderzoek van SCP is aangegeven verrichten mensen vrijwilligerswerk uit betrokkenheid bij de lokale gemeenschap of bij de doelstellingen van de organisatie, maar ook vanwege de sociale contacten die men opdoet en om de eigen ervaringen en capaciteiten in te zetten voor de organisatie in kwestie.

Dat naast sociale en morele motieven ("Ik denk dat het heel belangrijk is dat dit werk gedaan wordt"; "Het zijn mensen die graag wat willen doen voor een ander. Zij willen graag andermans problemen helpen op te lossen.") ook instrumentele en persoonlijke motieven een rol spelen bij de keuze voor vrijwilligerswerk wordt bevestigd in dit onderzoek onder de vrijwilligersorganisaties: eigen ontwikkeling, identificatie met de doelstelling van de organisatie en een plezierige tijdsbesteding worden aangegeven als voornaamste motieven om vrijwilligerswerk te verrichten. "Het is voor de mensen fijn, maar het is voor mij ook fijn." Het Verwey-Jonker Instituut wijst ook op het bestaan van de meer expressieve visie bij vrijwilligers zelf op het doen van vrijwilligerswerk. Toename van kennis en vaardigheden wordt door de geïnterviewde vrijwilligers bovendien als een beloning gezien. Bij vrijwilligersorganisaties waar gezamenlijk vrijwilligerswerk wordt verricht is het opdoen van sociale contacten een sterk motief voor vrijwilligerswerk. "Ze doen het om een nuttige invulling te geven aan het leven en ze doen het ook voor zichzelf. Dat wordt dan een vriendschappelijke relatie. Het is hun wekelijkse uitje." Vanuit de Wmo wil de gemeente Den Haag meer mensen stimuleren en enthousiasmeren om iets te betekenen voor mensen in hun directe omgeving. "Van ZVDH verwachten wij dat ze mensen weet te interesseren vrijwilligerswerk te gaan doen." De gemeente maakt uit verschillende onderzoeken op dat veel Hagenaars bereid zijn vrijwilligerswerk te doen en dat Den Haag daarmee over een groot potentieel aan sociaal kapitaal beschikt. "De koppeling tussen zorgvrager en potentiële vrijwilligers komt echter nog moeizaam tot stand. Zo verlies je belangrijk sociaal kapitaal [...] Dit zouden de bij ZVDH aangesloten organisaties kunnen voorkomen door meer met elkaar samen te werken." De gemeente Den Haag zou willen zien, dat de vrijwilligersorganisaties hierin de regie in eigen hand nemen. "Het gebeurt nu nog te weinig vanuit de organisaties zelf."

Het Verwey-Jonker Instituut wijst op de beperkte bereidheid van vrijwilligers om te investeren in een langdurig commitment. De gemeente verwacht in het kader van de Wmo dat de vrijwilligersorganisaties zich daarop aanpassen. "Als organisatie moet je je flexibel opstellen ten opzichte van wat mensen gegeven de omstandigheden voor jou kunnen betekenen." Dit zou volgens de gemeente nog te weinig gebeuren.

De bouwsteen solidariteit is terug te zien in het feit dat er vrijwilligerswerk gedaan wordt. Vanuit de Wmo zouden ZVDH en de gemeente Den Haag meer in kunnen spelen op de

instrumentele, persoonlijke en sociale motieven voor vrijwilligerswerk om het aantal vrijwilligers te vergroten. "Vrijwilligerswerk kan bijdragen aan de identiteitsontwikkeling van de vrijwilligers." Door te benadrukken dat vrijwilligerswerk ook goed is voor de vrijwilliger zelf, kunnen zij meer mensen stimuleren iets te betekenen voor een ander. Door een snelle koppeling en een flexibele opstelling ten opzichte van potentiële vrijwilligers in te nemen, kunnen vrijwilligersorganisaties er bovendien voor zorgen dat mensen die gemotiveerd zijn om vrijwilligerswerk te doen niet gedemotiveerd raken en afhaken. De gemeente hoopt dan ook op die manier "het besef te creëren dat vrijwilligerswerk erbij hoort."

Bonding

Het mobiliseren van solidariteit kan zoals in hoofdstuk 2 is beschreven, worden bewerkstelligd door 'bonding'. Bij bonding gaat het om het versterken van banden en verbondenheid binnen een groep. Deelnemen aan organisaties en het doen van vrijwilligerswerk daarbinnen kan volgens het SCP (2003) mensen binnen een groep dichter bij elkaar brengen, zodat sprake is van bonding van sociaal kapitaal. In de operationalisering van de bouwsteen bonding is aandacht besteed aan bindende factoren en vorming van groepsbetrokkenheid binnen de vrijwilligersorganisaties.

Bij de vrijwilligersorganisaties waar het werk in sterke mate gekenmerkt wordt door een één-op-één-relatie tussen vrijwilliger en zorgvrager is weinig sprake van een groepsverband onder vrijwilligers. Dit wordt door de betreffende vrijwilligersorganisaties bovendien weinig gestimuleerd. "De mensen die zich hier aanmelden zoeken dat ook niet, ze hebben het prima zo, ze hebben hun werk en sociale contacten. Ze halen echt voldoening uit dat ene contact met het kind en gezin." Niettemin, worden de contacten die er zijn door vrijwilligers als prettig ervaren. Als er sprake is van een bindende factor dan is het de betrokkenheid bij de organisatie en haar doelstelling zelf, hetgeen door de organisaties ook gestimuleerd wordt. De geïnterviewde vrijwilligers bevestigen dit beeld. "Het is mijn eerste optie in afspraken." "Ik denk dat het echt belangrijk is dat dit werk gedaan wordt [...] Als ik een poster van deze organisatie in de stad zie, dan zeg ik 'dat is mijn organisatie'."

Bij organisaties waar gezamenlijk vrijwilligerswerk wordt verricht is sprake van een sterke binding van vrijwilligers met elkaar die bovendien door de organisaties wordt gestimuleerd. "Wij hechten eraan regelmatig bijeenkomsten te organiseren met vrijwilligers, waarin het nuttige met het aangename wordt gecombineerd. Resultaten worden gevierd." In de Wmo wordt geen aanleiding gezien de groepsbetrokkenheid te vergroten.

Bridging

‘Bridging’ brengt zoals in hoofdstuk 2 is beschreven volgens Putnam mensen in contact met andere mensen en hulpbronnen dan in hun directe omgeving, wat kan leiden tot bredere identiteitsvorming, met als gevolg dat een meer gegeneraliseerde reciprociteit tot stand komt. Hierbij doelt hij op de vergroting van betrokkenheid door het slaan van bruggen tussen verschillende groepen mensen in de samenleving waartussen een zekere sociale afstand bestaat. Deelnemen aan organisaties en het doen van vrijwilligerswerk daarbinnen kan volgens het SCP mensen die op afstand van elkaar staan dicht bij elkaar brengen, ofwel ‘bridging’ tot stand brengen.

Bridging op de manier waarop het SCP deze hierboven omschrijft, is in dit onderzoek concreet waargenomen in de relatie die de vrijwilliger aangaat met zorgvragers met wie men normaal gesproken minder snel in aanraking komt. “Ik kom in huishoudingen waarvan ik wel eens gehoord had, maar die ik nog nooit gezien had. [...] In het bijzonder mensen in kleine huisjes in de Schilderswijk.” “De vrouw die ik nu begeleid woont in een flat, een woonvorm waar ik normaal gesproken niet kom.” De vrijwilligers geven aan dat als prettig te ervaren. “Dan leer je wel te relativiseren.” De komst van de Wmo heeft aan deze vorm van bridging niet bijgedragen.

Er is geen sprake van bridging in de vorm van interactie tussen verschillende (groepen) vrijwilligers binnen ZVDH en dit wordt door de vrijwilligersorganisaties ook niet gestimuleerd. “Het is heel erg het één-op-één-contact, wat ze beweegt, niet hun buurt of iets dergelijks. Mensen willen in dit geval een persoonlijk contact aangaan met een ander individueel persoon.” De vrijwilligers hebben volgens de professionals over het algemeen ook geen behoefte aan en tijd voor meer sociale contacten. “Bij ons hebben ze al een sociaal netwerk.” De Wmo heeft op conceptueel niveau wel bijgedragen aan het inzicht dat interactie tussen vrijwilligers van verschillende vrijwilligersorganisaties zou kunnen leiden tot betere doorverwijzing van zorgvragers tussen vrijwilligersorganisaties onderling en een betere koppeling van potentiële vrijwilligers aan vrijwilligersorganisaties, zodat sociaal kapitaal niet onbenut blijft. “Wil je gebruik maken van elkaar en geen vrijwilligers verliezen, dan denk ik dat er op dit punt nog wel wat verbetering nodig is.”

Gegeneraliseerde reciprociteit

Zoals in hoofdstuk 2 is beschreven ligt volgens Mauss een onbewust sociologisch patroon van wederkerigheid aan de basis van het over en weer uitwisselen van materiele en immateriële zaken. Putnam gebruikt hiervoor de term reciprociteit, wat hij omschrijft als een gelijke behandeling over en weer in de vorm van een wederzijdse verplichting. Regelmatige interactie tussen verschillende soorten groepen mensen zou volgens Putnam

tot een bredere identiteitsvorming leiden met gegeneraliseerde reciprociteit als norm. Putnam wijst er op dat bij gegeneraliseerde reciprociteit niet elke stap zorgvuldig overwogen hoeft te worden. In de operationalisering is het begrip gegeneraliseerde reciprociteit vertaald naar het doen van vrijwilligerswerk op basis van het vertrouwen er ooit wel iets voor terug te krijgen van iemand (niet zijnde specifiek de ontvanger van de zojuist verrichte dienst).

In dit onderzoek is niet waargenomen dat het verrichten van vrijwilligerswerk het vertrouwen vergroot dezelfde hulp indien nodig ooit terug te zullen krijgen. Uit dit onderzoek blijkt niet dat de Wmo heeft geleid tot een sterker vertrouwen ooit iets terug te krijgen voor het verrichten van vrijwilligerswerk.

Wel blijkt vrijwilligerswerk niet onbeloond te zijn in de zin van zelfontplooiing, een nuttige tijdsbesteding en sociale contacten. Vanuit de instrumentele en persoonlijke motivatie doen mensen vrijwilligerswerk in het vertrouwen er in immateriële zin iets voor terug te krijgen. Het vertrouwen zit er in dat vrijwilligers beloond worden vanuit de instrumentele en persoonlijke motivatie voor solidariteit, zoals genoemd bij de bouwsteen solidariteit. Vrijwilligerswerk wordt niet gezien als wederzijdse verplichting. "Het mooie is juist dat je als vrijwilliger niet komt om een taak te doen."

Netwerken

Verbindingen tussen mensen zijn volgens Putnam van grote waarde voor zowel de mensen die deel uit maken van de netwerken als de mensen daaromheen. Terwijl het individu in zijn netwerk hulp, sympathie en vriendschap kan aantreffen, zal de gemeenschap volgens Putnam in zijn geheel profiteren van de coöperatie tussen alle delen. De samenleving wordt immers gevormd door alle individuen tezamen.

Vrijwilligerswerk bestaat in de basis uit het werk dat vrijwilligers doen voor zorgbehoevenden. Deze vrijwilligers zijn aangesloten bij de vrijwilligersorganisaties. In de voorbereiding op de komst van de Wmo is ZVDH opgericht als netwerk van vrijwilligersorganisaties. Deze samenwerking tussen vrijwilligersorganisaties is allereerst bedoeld om de slagkracht van de aangesloten organisaties te vergroten. In Den Haag heeft de Wmo de samenwerking tussen verschillende vrijwilligersorganisaties gestimuleerd.

Met de komst van de Wmo is het beroep op mantelzorg groter geworden. Een positief neveneffect voor de vorming van sociaal kapitaal hiervan kan zijn, dat daarmee het beroep op vrijwillige inzet in de vorm van ondersteuning van mantelzorgers sterker wordt, zoals beschreven in § 4.3. "Ik denk dat je heel concreet kunt zien dat de Wmo effect heeft op mantelzorg. Meer mensen zijn zich ervan bewust dat ze mantelzorger zijn

en kloppen voor hulp en ondersteuning bij onze mantelzorgsteunpunten aan." ZVDH fungeert als coöperatievorm van verschillende vrijwilligersorganisaties en kan daarmee de aansluiting vinden bij ongeorganiseerde informele zorgverleners, zoals individuele mantelzorgers die extra hulp en ondersteuning nodig hebben. De Haagse gemeenschap kan hierdoor in zijn geheel profiteren van de coöperatie van afzonderlijke vrijwilligersorganisaties.

Vrijwilligerswerk en sociaal kapitaal

Op de vraag of de bouwstenen van sociaal kapitaal terug te vinden zijn in de organisatie van vrijwilligerswerk in Den Haag kan positief geantwoord worden. In de Haagse samenleving zijn binnen het werkveld van ZVDH indicatoren gevonden die wijzen op de aanwezigheid van de bouwstenen solidariteit, bonding, bridging, gegeneraliseerde reciprociteit en netwerken. Vrijwilligerswerk levert daarmee een bijdrage aan de vorming van de bouwstenen van sociaal kapitaal. Dit is echter nauwelijks de verdienste van de Wmo. De Wmo heeft vooralsnog niet bijgedragen aan de vorming van de bouwstenen solidariteit, bonding, bridging en gegeneraliseerde reciprociteit. In Den Haag heeft de Wmo wel de samenwerking tussen verschillende vrijwilligersorganisaties gestimuleerd en daarmee een bijdrage geleverd aan de vorming van de bouwsteen netwerken. Vanuit de gemeente wordt in het kader van de Wmo vooral aangestuurd op aantallen vrijwilligers als uitingsvorm van sociaal kapitaal. De vrijwilligersorganisaties zouden volgens de gemeente meer vrijwilligers kunnen mobiliseren door een snellere koppeling tussen vraag en aanbod te realiseren en door beter in te spelen op de instrumentele en persoonlijke motieven van vrijwilligers. Uit het onderzoek is echter niet gebleken dat de gemeente vanuit een uitgebreide visie op de relatie tussen vrijwilligerswerk en sociaal kapitaal bewust aandacht schenkt aan de complexiteit van de vorming van sociaal kapitaal. Uit de literatuur is gebleken dat de vorming van sociaal kapitaal moeilijk te sturen is door middel van directe maatschappelijke interventie en dat mogelijk uitsluiting van sociaal kapitaal kan optreden wanneer informele solidariteitsvormen begrensd zijn. Door aandacht te hebben voor de verschillende bouwstenen die bij de vorming van sociaal kapitaal een rol kunnen spelen, kan de gemeente beleid realistischer vormgeven.

Hoofdstuk 5 Conclusie

5.1 Inleiding

Met de invoering van de Wmo beoogt de overheid vrijwilligerswerk te stimuleren en daarmee invloed uit te oefenen op de vorming van sociaal kapitaal. In de vorige hoofdstukken is het effect van de Wmo op vrijwilligerswerk in Den Haag beschreven en verklaard. Daarnaast is gekeken of vanuit de Wmo wordt gewerkt aan de vorming van sociaal kapitaal in Den Haag. Hiertoe is vanuit de literatuur het begrip 'sociaal kapitaal' en met name de totstandkoming ervan verkend.

In dit concluderende hoofdstuk worden de inzichten uit de vorige hoofdstukken samengevoegd ter beantwoording van de centrale onderzoeksvraag. In § 5.2 volgt een terugblik op het onderzoeksontwerp waarin de centrale onderzoeksvraag wordt aangehaald. Met het samenvoegen van de antwoorden op de deelvragen volgt in § 5.3 de beantwoording van de centrale onderzoeksvraag. In § 5.4 leidt reflectie op de onderzoeksresultaten tot een aanbeveling.

5.2 Onderzoeksontwerp

Op 1 januari 2007 is de Wet maatschappelijke ondersteuning (Wmo) in werking getreden. Maatschappelijke ondersteuning omvat activiteiten die het mensen mogelijk maken om mee te doen in de samenleving. Met de invoering van de Wmo beoogt de overheid vrijwilligerswerk te stimuleren en daarmee invloed uit te oefenen op de vorming van sociaal kapitaal. Het doel van dit onderzoek was te achterhalen wat het effect van de Wmo is op het organiseren van vrijwilligerswerk in de zorgsector in de gemeente Den Haag. Het achterliggende doel was te ontdekken of de Wmo vanuit vrijwilligerswerk de vorming van sociaal kapitaal versterkt in de Haagse samenleving. In dit onderzoek werd dan ook naast het effect van de Wmo op vrijwilligerswerk, onderzocht of in Den Haag vanuit de Wmo gewerkt wordt aan de vorming van sociaal kapitaal.

In dit onderzoek stond de volgende onderzoeksvraag centraal:

Welk effect heeft de Wet maatschappelijke ondersteuning (Wmo) op de aard en omvang van vrijwilligerswerk in de zorgsector in de gemeente Den Haag en draagt dit vrijwilligerswerk vanuit de Wmo bij aan de vorming van sociaal kapitaal in de Haagse samenleving?

Deze onderzoeksvraag is opgedeeld in een aantal deelvragen die met behulp van literatuur- en brononderzoek en een casestudy zijn beantwoord.

De onderzoekseenheid van dit onderzoek is het project 'Zorgvrijwilligers Den Haag' (ZVDH), waarin een aantal organisaties samenwerkt bij het coördineren van informele zorg. De gemeente Den Haag dicht in haar meerjarenbeleidsplan Maatschappelijke Ondersteuning 2007 - 2010 *Aandacht voor elkaar* het project ZVDH een prominente rol in het Wmo beleid toe.

Gezien het explorerende karakter van dit onderzoek is gekozen voor een kwalitatieve onderzoeksmethode. Het empirisch onderzoek is verricht met behulp van brononderzoek en interviews met professionals van de organisaties die aangesloten zijn bij ZVDH. Als aanvulling hierop zijn enkele vrijwilligers geïnterviewd. Ter verheldering van de verkregen resultaten is tot slot een sleutelfiguur van de gemeente Den Haag geïnterviewd. In dit onderzoek sluiten de open, verklarende vragen aan op de meer gestructureerde beschrijvende vragen. De respondenten is vanuit hun ervaring in een diepte-interview gevraagd naar een mogelijke verklaring voor hun antwoorden. Elke vraag is een operationalisering van het conceptueel model.

5.3 Onderzoeksresultaat

Om in dit onderzoek antwoord te kunnen geven op de vraag wat het effect van de Wmo is op vrijwilligerswerk in Den Haag en of in Den Haag vanuit de Wmo gewerkt wordt aan de vorming van sociaal kapitaal is onderzoek gedaan naar de relatie tussen de Wmo, vrijwilligerswerk en de bouwstenen van sociaal kapitaal.

In hoofdstuk 2 *Theoretisch kader* is met behulp van literatuur- en brononderzoek antwoord gegeven op deelvraag 1:

1. *Wat is de relatie van de Wmo tot de aard en omvang van vrijwilligerswerk en de vorming van sociaal kapitaal?*

Met de invoering van de Wmo beoogt de overheid vrijwilligerswerk te stimuleren en daarmee invloed uit te oefenen op de vorming van sociaal kapitaal. Sociaal kapitaal betreft de aanwezigheid van normen van wederkerigheid, een sterke mate van veralgemeend vertrouwen, en de aanwezigheid van netwerken van maatschappelijk engagement. De overheid beschouwt vrijwilligerswerk als een belangrijk middel om het sociaal kapitaal van de samenleving te versterken, omdat het zorgt voor noodzakelijke dwarsverbanden tussen burgers en ze dichterbij elkaar brengt.

Sociaal kapitaal is een complex begrip. Bij de vorming van sociaal kapitaal blijken diverse factoren een rol te spelen. Achter de vorming van sociaal kapitaal blijkt in de theoretische verkenning van dit onderzoek een aantal begrippen schuil te gaan. In lijn met de in hoofdstuk 2 behandelde literatuur, kan verondersteld worden dat solidariteit, 'bonding', 'bridging', reciprociteit en netwerken de bouwstenen zijn van sociaal kapitaal.

Uit de literatuur is gebleken dat de vorming van sociaal kapitaal moeilijk te sturen is door middel van directe maatschappelijke interventie en dat mogelijk uitsluiting van sociaal kapitaal kan optreden wanneer informele solidariteitsvormen begrensd zijn. Een maatschappelijke interventie met onvoldoende aandacht voor de verschillende bouwstenen heeft weinig kans van slagen om sociaal kapitaal te versterken. Door aandacht te hebben voor de verschillende bouwstenen die bij de vorming van sociaal kapitaal een rol kunnen spelen, kan de gemeente beleid realistischer vormgeven. Daarom is onderzocht of de Wmo een bijdrage levert aan de bouwstenen die de vorming van sociaal kapitaal bevorderen. Het conceptueel model biedt hiervoor een handvat, daarbij in gedachten houdend dat van een eenduidig causaal verband tussen vrijwilligerswerk, de bouwstenen en sociaal kapitaal geen sprake is gelet op de onderlinge relaties tussen de bouwstenen en onzichtbare mechanismen die op kunnen treden. Daadwerkelijke meting van sociaal kapitaal als resultaat van deze bouwstenen is in dit onderzoek buiten beschouwing gelaten aangezien in dit onderzoek de vraag gesteld is of de Wmo handreikingen doet om sociaal kapitaal op te bouwen. Het wordt niettemin aannemelijk geacht dat sociaal kapitaal toeneemt wanneer zichtbaar gewerkt wordt aan de bouwstenen van sociaal kapitaal. Van beleidsinterventies mag echter niet zondermeer verwacht worden dat zij tot sociaal kapitaal als vooraf bepaald resultaat leiden.

In hoofdstuk 3 *Ontwikkelingen in vrijwilligerswerk, specifiek in Den Haag* is met behulp van brononderzoek antwoord gegeven op de deelvragen 2, 3 en 4.

2. Welke ontwikkelingen hebben zich in het organiseren van vrijwilligerswerk in het afgelopen decennium in Nederland voorgedaan?

Veel organisaties hebben in het afgelopen decennium te maken gehad met een terugloop in ledenaantal. Organisaties met een lage gezamenlijke `organisatiegraad`, de zogenoemde tertiaire organisaties, ondervinden hiervan nog de minste hinder. De afnemende animo geldt echter niet voor het ongeorganiseerde vrijwilligerswerk.

In het afgelopen decennium stonden de thema's participatie, eigen verantwoordelijkheid, integratie, solidariteit, sociale cohesie en samenhang en leefbaarheid van buurten en wijken hoog op de politieke agenda. De overheid heeft diverse maatregelen genomen om vrijwilligerswerk te bevorderen. De Wmo heeft in tegenstelling tot andere maatregelen op het gebied van vrijwilligerswerk geen tijdelijk, maar structureel karakter. Het is voor het eerst dat er sprake is van een wettelijke verankering van vrijwilligerswerk in het lokale overheidsbeleid. De gemeenten hebben een wettelijke verplichting vrijwilligers te ondersteunen.

In de jaren 2000 tot 2007 is het percentage Hagenaars van 16 jaar en ouder dat aangeeft vrijwilligerswerk te doen gedaald van 21% naar 19%. De gemeente Den Haag wil de trend omhoog weer oppakken, door het vrijwilligerswerk te ondersteunen en de

Haagse burger te stimuleren in het vrijwilligerswerk actief te worden dan wel te blijven. Daarbij wil de gemeente Den Haag bijzondere aandacht besteden aan vrijwilligerswerk dat direct bijdraagt aan de versterking van de civil society.

3. Hoe wordt de Wmo in Den Haag vertaald?

In *Bouwstenen voor het Haagse Wmo Beleid* legt de gemeente Den Haag een nadrukkelijk verband tussen de Wmo, een versterkte civil society en de rol van vrijwilligerswerk en de werkwijze van de organisaties daarin.

4. Welke rol dicht de gemeente Den Haag in haar beleidsplannen omtrent de Wmo, met name in de zorgsector, toe aan vrijwilligerswerk en in het bijzonder voor Zorgvrijwilligers Den Haag?

De gemeente Den Haag formuleert in haar meerjarenbeleidsplan Maatschappelijke Ondersteuning 2007 - 2010 *Aandacht voor elkaar* het volgende actiepunt voor het ondersteunen van vrijwilligers: "Via een nauwe samenwerking tussen het project 'Zorgvrijwilligers Den Haag' en de steunpunten mantelzorg, streven wij naar een toename van het aantal zorgvrijwilligers in 2010". De gemeente Den Haag dicht hiermee het project Zorgvrijwilligers Den Haag (ZVDH) een prominente rol in het vrijwilligersbeleid toe. De vrijwilligersorganisaties bieden daarbij voor de gemeente Den Haag de toegang tot vrijwilligers.

In hoofdstuk 4 zijn de deelvragen 5 en 6 beantwoord.

5. Wat is een jaar na invoering het effect van de Wmo op de aard en omvang van vrijwilligerswerk in de zorgsector in de gemeente Den Haag?

De impact van de Wmo op het organiseren van vrijwilligerswerk is in Den Haag beperkt en vooral zichtbaar in de wijze van financiering. Voor vrijwilligersorganisaties betekent de Wmo naast zekerheid van verankering van vrijwilligerswerk in gemeentelijk beleid echter ook een grotere afhankelijkheid van de gemeente, aangezien hun subsidie afhangt van het belang dat de gemeente in haar beleid hecht aan vrijwilligerswerk.

Op beleidsniveau heeft de Wmo op het gebied van vrijwilligerswerk een betere samenwerking binnen de kerngroep van ZVDH bewerkstelligd. Van nauwe samenwerking tussen de vrijwilligersorganisaties is echter nog geen sprake. Een waargenomen stijging van het aantal advies- en ondersteuningsvragen bij de steunpunten Mantelzorg sinds de invoering van de Wmo heeft vooralsnog niet geleid tot extra zorgvraag naar vrijwilligerswerk via ZVDH. Met de komst van de Wmo verwacht de gemeente van ZVDH onderlinge afstemming en samenwerking tussen de vrijwilligersorganisaties.

Wat de Wmo concreet betekent voor HOF en de vrijwilligersorganisaties is voor hen nog moeilijk in te schatten, omdat de inhoudelijke invulling van het Wmo beleid ten aanzien van vrijwilligerswerk nog heel beperkt is. Vooralsnog heeft de gemeente de wettelijke basis nog niet aangegrepen in een visie op vrijwilligerswerk en wordt vooral gestuurd op

een toename van het aantal vrijwilligers. De sterke focus van de gemeente op cijfers gaat ten koste van de aandacht voor kwaliteit, de wijze waarop vrijwilligerswerk is georganiseerd en de vraag of de organisaties wel toegankelijk zijn voor vrijwilligers.

Een weinig pro-actieve houding van vrijwilligersorganisaties, een gebrek aan een duidelijke visie vanuit de gemeente Den Haag en een matige profilering van vrijwilligerswerk op de politieke agenda hebben niet bijgedragen aan een grotere impact van de Wmo op vrijwilligerswerk. De gemeente Den Haag en ZVDH verwijten elkaar daarin een weinig pro-actieve houding.

6. *Zijn de bouwstenen van sociaal kapitaal terug te vinden in de organisatie van vrijwilligerswerk in Den Haag en heeft de Wmo hieraan bijgedragen?*

In de Haagse samenleving zijn binnen het werkveld van ZVDH indicatoren gevonden die wijzen op de aanwezigheid van de bouwstenen solidariteit, bonding, bridging, gegeneraliseerde reciprociteit en netwerken. Dit is echter niet de verdienste van de Wmo. De Wmo heeft behalve de bouwsteen *netwerken* vooralsnog niet bijgedragen aan de vorming van de bouwstenen *solidariteit, bonding, bridging en gegeneraliseerde reciprociteit*. Uit het onderzoek is niet gebleken dat de gemeente vanuit een uitgebreide visie op de relatie tussen vrijwilligerswerk en sociaal kapitaal bewust aandacht schenkt aan de complexiteit van de vorming van sociaal kapitaal.

De bouwsteen *solidariteit* is terug te zien in het feit dat er vrijwilligerswerk gedaan wordt. De Wmo heeft de bereidheid om vrijwilligerswerk te doen niet vergroot. De koppeling tussen zorgvrager en potentiële vrijwilligers komt tot nog toe moeizaam tot stand. De bouwsteen *bonding* is terug te zien in de groepsbetrokkenheid bij organisaties waar gezamenlijk vrijwilligerswerk wordt verricht. Bij de vrijwilligersorganisaties waar het werk in sterke mate gekenmerkt wordt door een één-op-één-relatie tussen vrijwilliger en zorgvrager wordt 'betrokkenheid bij de organisatie' als bindende factor gezien, maar is van binding van vrijwilligers onderling geen sprake.

De bouwsteen *bridging* is in dit onderzoek concreet waargenomen in de relatie die de vrijwilliger aangaat met zorgvragers met wie men normaal gesproken minder snel in aanraking komt. Er is geen sprake van bridging in de vorm van interactie tussen verschillende (groepen) vrijwilligers binnen ZVDH en dit wordt door de vrijwilligersorganisaties ook niet gestimuleerd.

De bouwsteen *gegeneraliseerde reciprociteit* is niet waargenomen in de vorm van het vertrouwen de geboden hulp indien nodig ooit terug te zullen krijgen. Wel blijkt dat mensen vrijwilligerswerk doen vanuit de persoonlijke en instrumentele motivatie, in het vertrouwen er in immateriële zin iets voor terug te krijgen.

De bouwsteen *netwerken* is terug te vinden in de aanwezigheid van ZVDH. In de voorbereiding op de komst van de Wmo is ZVDH opgericht als netwerk van vrijwilligersorganisaties. In Den Haag heeft de Wmo de samenwerking tussen verschillende vrijwilligersorganisaties gestimuleerd en daarmee een positieve bijdrage geleverd aan de vorming van de bouwsteen netwerken. Als coöperatieve vorm van verschillende vrijwilligersorganisaties kan ZVDH aansluiting vinden bij ongeorganiseerde informele zorgverleners, zoals individuele mantelzorgers die extra hulp en ondersteuning nodig hebben. De Haagse gemeenschap kan hierdoor in zijn geheel profiteren van de coöperatie van afzonderlijke vrijwilligersorganisaties.

Op de vraag welk effect de Wet maatschappelijke ondersteuning (Wmo) heeft op de aard en omvang van vrijwilligerswerk in de zorgsector in de gemeente Den Haag en of dit vrijwilligerswerk vanuit de Wmo bijdraagt aan de vorming van sociaal kapitaal in de Haagse samenleving, kan geantwoord worden dat de impact op het organiseren van vrijwilligerswerk in de praktijk vooralsnog beperkt is gebleken. Hoewel aangrijpingspunten voor de vorming van sociaal kapitaal zijn waargenomen, is in dit onderzoek niet vastgesteld dat de Wmo de vorming van sociaal kapitaal via vrijwilligerswerk al versterkt.

5.4 Aanbevelingen

Om de impact van de Wmo op vrijwilligerswerk te vergroten, zal het initiatief genomen moeten worden een toekomstvisie voor de gemeente te formuleren en deze uit te werken in een concreet handelingsperspectief voor de vrijwilligersorganisaties.

Hoewel van beleidsinterventies niet zondermeer verwacht mag worden dat zij tot sociaal kapitaal als vooraf bepaald resultaat leiden, kan door de bouwstenen van sociaal kapitaal als uitgangspunt te nemen, wel een meer realistische invulling gegeven worden aan de Wmo-doelstelling het sociaal kapitaal van de Haagse samenleving te vergroten.

Om het aantal vrijwilligers te vergroten en het besef te creëren dat vrijwilligerswerk erbij hoort zouden ZVDH en de gemeente Den Haag meer in kunnen spelen op de persoonlijke en instrumentele motieven voor vrijwilligerswerk door te benadrukken dat vrijwilligers er in de vorm van zelfontplooiing, nuttige tijdsbesteding en sociale contacten iets voor terug krijgen.

Het stimuleren van interactie tussen vrijwilligers van verschillende vrijwilligersorganisaties zou kunnen leiden tot betere doorverwijzing van zorgvragers tussen vrijwilligersorganisaties onderling en een betere koppeling van potentiële vrijwilligers aan vrijwilligersorganisaties, zodat sociaal kapitaal niet onbenut blijft.

Door de samenwerking tussen vrijwilligersorganisaties voort te zetten en daarbij aansluiting te vinden bij ongeorganiseerde informele zorgverleners, zoals individuele

mantelzorgers die extra hulp en ondersteuning nodig hebben, kan ZVDH de Haagse gemeenschap in zijn geheel laten profiteren van de coöperatie van afzonderlijke vrijwilligersorganisaties.

5.5 Persoonlijke reflectie

Op het eerste gezicht leek het mij dat de Nederlandse overheid een ambitieuze doelstelling heeft geformuleerd door met de invoering van een wet sociaal kapitaal te versterken. Sociaal kapitaal is immers een complex sociologisch begrip dat zich moeilijk laat sturen. Ik vroeg mij daarbij af hoe de overheid sociaal kapitaal wil bewerkstelligen en welke impact dit heeft op het organiseren van vrijwilligerswerk. De beantwoording van de centrale vraag heeft voor mij geleid tot een interessante verkenning van de wijze waarop vrijwilligerswerk bij kan dragen aan de vorming van sociaal kapitaal. Tijdens mijn theoretische oriëntatie ontdekte ik dat de Wmo een meer doordachte wetenschappelijke basis in zich heeft dan ik op basis van de aandacht in de publiciteit vooraf had verwacht. Daar waar de aandacht vooral uitging naar de vermeende verkapte bezuinigingsoperatie, is de ideologie van waaruit de overheid met de Wmo sociaal kapitaal beoogt sociologisch sterk onderbouwd. Het blijkt echter ambitieus van beleidsinterventies te verwachten dat zij tot sociaal kapitaal als vooraf bepaald resultaat leiden. Niet alleen in dit onderzoek, maar ook in mijn werk bij een organisatie voor samenlevingsopbouw herken ik dit soms moeizame proces in de uitvoering van beleid. Hoewel concrete resultaten verwacht worden is samenlevingsopbouw vaak moeilijk te vatten in een afgebakend project met een vooraf bepaald resultaat. Vaak kan pas achteraf bepaald worden welke factoren succesvol zijn geweest. Deze blijken bovendien in een nieuw project niet zondermeer te leiden tot hetzelfde resultaat. Vervolgonderzoek naar de factoren en mechanismen met betrekking tot de bouwstenen voor sociaal kapitaal zou een uitgebreider inzicht kunnen bieden in de doorwerking van de Wmo in de beleidspraktijk.

De impact op het organiseren van vrijwilligerswerk is in de praktijk vooralsnog beperkt gebleken. Wellicht is onderzoek naar het effect van de Wmo op vrijwilligerswerk na één jaar invoering wat prematuur. Respondenten gaven aan het onderzoek te waarderen, al werd getwijfeld over de waarneembaarheid van de gevolgen van een jaar Wmo. Een interessante vraag voor vervolgonderzoek zou zijn, of de Wmo via vrijwilligerswerk in een latere fase wel wezenlijk bijdraagt aan de vorming van sociaal kapitaal. Met behulp van kwantitatief onderzoek kan wellicht de feitelijke causale relatie tussen de Wmo, vrijwilligerswerk en sociaal kapitaal beter gemeten worden. Uiteindelijk zal moeten blijken of mijn aanbeveling ter harte is genomen en of er met een uitgebreide visie en een daaraan gekoppeld handelingsperspectief voor vrijwilligersorganisaties gewerkt wordt aan vrijwilligerswerk en gebouwd wordt aan sociaal kapitaal.

Literatuur

Alblas, M. J. (2007, september). *De revitalisering van de Nederlandse Civil Society: Onderzoek naar de bijdrage van de overheid met de Wmo aan de revitalisering van de Nederlandse Civil Society*. Utrecht: MOVISIE.

Benschop, A. (1994) *Naar een nieuwe economische sociologie: een transformationeel perspectief*. Amsterdam: Ms.

Blauw, W. (22 november 2007). Bijdrage Wmo conferentie Stichting Boog.

Braster, J.F.A. (2000). *De Kern van casestudy's*. Assen: Van Gorcum.

Brinkman, J. (2000). *De vragenlijst*. Groningen: Wolters-Noordhoff.

Centraal Bureau voor de Statistiek. (2006, 26 oktober). *Vrijwilligerswerk in organisaties en informele hulp*. Op 5 oktober 2007 ontleend aan [http://statline.cbs.nl/StatWeb/publication/?DM=SLNL&PA=60027NED&D1=59,70&D2=0&D3=\(I-11\)-I&VW=T](http://statline.cbs.nl/StatWeb/publication/?DM=SLNL&PA=60027NED&D1=59,70&D2=0&D3=(I-11)-I&VW=T).

Claassen, A. & Welling, N. (2006). *Verkenning van een nieuwe definitie van vrijwilligerswerk / vrijwillige inzet*. Nijmegen: ITS.

Dekker, P. (red). (1999). *Vrijwilligerswerk vergeleken: Nederland in internationaal en historisch perspectief*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau/Elsevier.

Engbersen, G. (2002). *Sociaal kapitaal*. In: *Open deuren: sleutelwoorden van lokaal sociaal beleid*. Meppel: Krips.

Gemeente Den Haag. (2007, 29 november). *Aandacht voor elkaar: Meerjarenbeleidsplan Maatschappelijke ondersteuning 2007-2010*. Den Haag: Projectbureau Maatschappelijke Ondersteuning

Gemeente Den Haag. (2006, mei). *Bouwstenen voor het Haagse Wmo beleid*. Den Haag: Gemeente Den Haag, Project Wmo.

Gemeente Den Haag, Bestuursdienst. (2007, oktober). *Stadsenquête Den Haag 2007*. Den Haag: Facilitaire Dienst/Multimedia.

Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport en Vereniging van Nederlandse Gemeenten. (z.j.). *www invoeringwmo.nl*. Op 5 oktober 2007 ontleend aan <http://www.invoeringwmo.nl/WMO/nl-NL/Algemeen/WMO.htm>.

Komter, A. E., Burgers, J. & Engbersen, G. (2000). *Het cement van de samenleving: een verkennende studie naar solidariteit en cohesie*. Amsterdam: Amsterdam University Press.

Krijnen, H. (red) (1992). *Burgerschap en maatschappelijk middenveld: De cultuur van zelforganisaties*. Haarlem: Stichting TMW.

Meijs, L.C.P.M. (1997). *Een verkenning van de definitie van vrijwilligerswerk*. Rotterdam: Erasmus Universiteit/ Faculteit Bedrijfskunde.

Michels, J. (2002). *Dissonanties in het zure druivenmechanisme van Jon Elster*. In: Tijdschrift voor sociologie. Volume 23. Nr. 2.

Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport. (z.j.). *Dossier Wet maatschappelijke ondersteuning*. Op 5 oktober 2007 ontleend aan <http://www.minvws.nl/dossiers/wmo/default.asp>.

Mintzberg, H. (1983). *Organisatiestructuren*. Schoonhoven: Academic Service Economie en Bedrijfskunde.

Putnam, R. D. (2000). *Bowling Alone: the collapse and revival of American community*. New York: Simon & Schuster.

Putnam, R. D. & L. M. Feldstein. (2003). *Better together: restoring the American community*. New York: Simon & Schuster.

Ross-van Dorp, C. Staatssecretaris van Volksgezondheid, Welzijn en Sport. (2005, 30 mei). *Memorie van Toelichting wetsvoorstel Wmo*.

Ross-van Dorp, C. Staatssecretaris van Volksgezondheid, Welzijn en Sport. (2005). *Beleidsbrief vrijwillige inzet 2005-2007*.

Scoop. (2005) *Van vrijwilligerswerk naar vrijwillige inzet*. Middelburg: Scoop.

Sociaal en Cultureel Planbureau. (2003, juni). *Ontwikkeling in het lokaal vrijwilligersbeleid: Het internationaal jaar voor de vrijwilligers; een jaar later*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Sociaal en Cultureel Planbureau. *Tijdsbestedingsonderzoek Vrijwilligerswerk, mantelzorg en kerkgang* (2006, 18 oktober). Op 5 oktober 2007 ontleend aan <http://www.tijdbesteding.nl/hoelangvaak/vrijetijd/vrijwilligerswerk/mantelzorg-kerkgang/20061018.html>.

Stolle, D. (1999). *Onderzoek naar sociaal kapitaal: naar een attitudinale benadering*. In: Tijdschrift voor sociologie. Volume 20. nr. 3-4.

Trommel W. & Van der Veen (red). (1999). *De Herverdeelde samenleving: Ontwikkeling en herziening van de Nederlandse verzorgingsstaat*. Amsterdam: Amsterdam University Press.

Verloo, M. M. T. (1992). *Macht en gender in sociale bewegingen: over de participatie van vrouwen in bewonersorganisaties*. Amsterdam: SUA.

Verwey-Jonker Instituut. (2007, januari). *Vrijwillige inzet in de zorg en maatschappelijke ondersteuning: Bijdrage aan de Toekomstverkenning vrijwillige inzet 2015*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.

Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid. (2006). *De verzorgingsstaat heroverwogen: over verzorgen, verzekeren, verheffen en verbinden*. Amsterdam: Amsterdam University Press.

Winsemius, A., & Van Vliet, K. Actuele vraagstukken in zorg en welzijn. (november 2004). ViO, *Wetenschappelijk Tijdschrift voor Onderzoek naar Vrijwilligerswerk*, 1 (2), 6 - 16.

Yin, R. K. (2003). *Case study research: Design and methods*. Thousand Oaks: Sage Publications.

Zorgvrijwilligers Den Haag. (2004, 13 april). *Intentieverklaring*. Den Haag: Zorgvrijwilligers Den Haag.

Bijlage 1 Operationalisering begrippen conceptueel model

In deze bijlage volgt een operationalisering van de begrippen van het conceptueel model dat op basis van het theoretische kader in hoofdstuk 2 tot stand is gekomen. Niet of slecht waarneembare variabelen worden geoperationaliseerd in termen van één of enkele indicatoren (Brinkman, 2000, p. 31). Het komt ook voor dat een begrip uit een aantal dimensies bestaat (Braster, 200 p.12). In dat geval zullen de indicatoren per dimensie vastgesteld moeten worden. De indicatoren zijn vervolgens vertaald in een vraag of in het geval van complexe indicatoren in een aantal vragen.

Begrip `Wmo´ (m.b.t. vrijwilligerswerk):

Dimensies:

1. Beleidsontwikkeling

Indicator: aandacht voor vrijwilligerswerk in Wmo beleid

2. Beleidsvoering

Indicator: aandacht voor vrijwilligerswerk in de uitvoering van het Wmo beleid

Vragen voor professionals en gemeente:

1. Sinds 1 januari 2007 heeft de gemeente de wettelijke verplichting vrijwilligers te ondersteunen. Wat betekent dit voor de gemeente, ZVDH en de daarbij aangesloten organisaties?

2a. Besteedt de gemeente Den Haag naar uw mening voldoende aandacht aan vrijwilligerswerk? Kunt u dit kort toelichten?

2b. Besteedt de gemeente met de komst van de Wmo meer aandacht aan vrijwilligerswerk? Kunt u dit kort toelichten?

De Wmo doet een sterk beroep op de inzet van mensen voor hun naasten. Er wordt een groter beroep gedaan op vrijwilligers, vooral in de zorg.

3a. Wat verwacht de gemeente in het kader van de Wmo van ZVDH en de daarbij aangesloten organisaties?

3b. Wat betekent deze verwachting van de gemeente voor uw organisatie?

3c. Wat betekent deze verwachting van de gemeente voor de zorgvrijwilligers?

Begrip `organisatie van vrijwilligerswerk´ (m.b.t. vrijwilligersorganisaties)

Indicatoren

1. enige structurering van onbetaalde, onverplichte werkzaamheden ten behoeve van anderen of de samenleving (totaal van de verschillende manieren waarop het werk in afzonderlijke taken is verdeeld)

2. enige organisatie van onbetaalde, onverplichte taken ten behoeve van anderen of de samenleving (wijze waarop de taken worden gecoördineerd)

Vragen voor professionals:

4a. Is de vraag naar vrijwillige zorg veranderd sinds de komst van de Wmo? Waarom?

b. Is het zorgaanbod van uw organisatie veranderd sinds de komst van de Wmo?

Waarom?

Vragen voor professionals en vrijwilligers:

5a. Hoeveel verschillende soorten werkzaamheden voeren de vrijwilligers uit?

☐	Weinig verschillende soorten werkzaamheden
☐	Niet weinig/niet veel verschillende soorten werkzaamheden
☐	Veel verschillende soorten werkzaamheden

5b. Was dit voor de komst van de Wmo anders?

☐	Meer verschillende soorten werkzaamheden
☐	Gelijk aantal verschillende soorten werkzaamheden
☐	Minder verschillende soorten werkzaamheden

Kunt u dit kort toelichten?

6a. In welke mate bepaalt de vrijwilliger zelf hoe hij te werk gaat?

☐	Heel weinig
☐	Weinig
☐	Niet weinig/niet veel
☐	Veel
☐	Heel veel

6b. Was dit voor de komst van de Wmo anders?

☐	Meer zelfstandig
☐	Niet meer/niet minder zelfstandig
☐	Minder zelfstandig

Kunt u dit kort toelichten?

7a. In welke mate zijn de volgende coördinatievormen op uw organisatie van toepassing?

De werkzaamheden worden gecoördineerd door:

Informele communicatie tussen de vrijwilligers onderling; het werk wordt vanuit de vrijwilligers zelf in goede banen geleid.

weinig	1	2	3	4	5	veel
--------	---	---	---	---	---	------

(Vaste) medewerkers geven de vrijwilligers instructies en zien er op toe dat het goed gebeurt.

weinig	1	2	3	4	5	veel
--------	---	---	---	---	---	------

Werkinstructies.

weinig	1	2	3	4	5	veel
--------	---	---	---	---	---	------

Resultaatafspraken; het resultaat van de werkzaamheden is gespecificeerd, de vrijwilligers bepalen verder zelf hoe ze het resultaat behalen.

weinig	1	2	3	4	5	veel
--------	---	---	---	---	---	------

Training van vaardigheden; door training weet de vrijwilliger wat hij moet doen.

weinig	1	2	3	4	5	veel
--------	---	---	---	---	---	------

7b. Was de coördinatie voor de komst van de Wmo anders ingericht? Kunt u dit kort toelichten?

Begrip `solidariteit`

Dimensies:

1. waarden en opvattingen die ten grondslag liggen aan de bijdragen van mensen aan het welzijn van een individuele ander of aan dat van een groep.

Indicatoren:

a) Instrumenteel motief voor solidariteit

- Items: - ontvangen van materiele beloningen voor zichzelf
- nastreven eigen belang

b) Persoonlijk motief voor solidariteit

- Items: - persoonlijke heroriëntatie
- persoonlijkheidsontwikkeling

c) Sociaal motief voor solidariteit

Item: - uiting van het horen bij een sociaal verband

d) Moreel motief voor solidariteit

Items: - bijdragen aan beter bestaan van een sociale categorie
- uitingvorm van principes

2. feitelijke bijdragen van mensen aan het welzijn van een individuele ander of aan dat van een groep die voortvloeien uit die waarden en opvattingen
3. (in)formele regelingen waartoe die feitelijke bijdragen van mensen aan het welzijn van een individuele ander of aan dat van een groep kunnen leiden

Vragen voor vrijwilligers:

8a. *In welke mate hebben de volgende motieven een rol gespeeld in uw beslissing om vrijwilligerswerk te gaan doen?*

1. 'Plezierige' tijdsbesteding

weinig	1	2	3	4	5	veel
--------	---	---	---	---	---	------

2. Sociale contacten

weinig	1	2	3	4	5	veel
--------	---	---	---	---	---	------

3. Identificatie met (doelstelling) organisatie

weinig	1	2	3	4	5	veel
--------	---	---	---	---	---	------

4. Verbetering situatie zorgbehoevenden

weinig	1	2	3	4	5	veel
--------	---	---	---	---	---	------

5. Eigen ontwikkeling

weinig	1	2	3	4	5	veel
--------	---	---	---	---	---	------

8b. *Is er sinds 1 januari 2007 iets veranderd in uw motivatie om vrijwilligerswerk te doen?*

8c. *Wat vindt u het leukste aan het doen van vrijwilligerswerk? Waarom?*

9a. *Hoe wordt u beloond voor het vrijwilligerswerk?*

9b. *Was dit voor 1 januari 2007 anders?*

9c. *Wat vindt u van de manier waarop u voor het vrijwilligerswerk beloond wordt?*

Vragen voor professionals:

10a. *Is sinds de invoering van de Wmo sprake van:*

☐	Meer zorgvrijwilligers
☐	Gelijk aantal zorgvrijwilligers
☐	Minder zorgvrijwilligers

b. *Denkt u dat dit te verklaren is vanuit de Wmo? Waarom?*

Begrip `netwerk`:

Dimensie 1: formeel netwerk

Indicator: regelmatige contacten of verbindingen tussen individuen of groepen mensen, die formeel zijn vastgelegd.

Dimensie 2: informeel netwerk

Indicator: regelmatige contacten of verbindingen tussen individuen of groepen mensen, die niet formeel zijn vastgelegd.

Vragen voor professionals:

De volgende vragen hebben betrekking op de relaties binnen ZVDH.

11a. *Wat is uw functie binnen uw organisatie en in het bijzonder binnen ZVDH?*

11b. *Wat is de rol van uw organisatie binnen ZVDH?*

11c. *Waarom bestaat de kerngroep uit De Zonnebloem, Unie van Vrijwilligers Den Haag, Stichting Terminale zorg voor vrijwilligers, Stichting Buddy Netwerk, Praktische Thuishulp en HOF?*

11d. *Is de relatie tussen ZVDH en uw organisatie veranderd sinds de komst van de Wmo? Kunt u dit kort toelichten?*

Vragen voor professionals en gemeente:

Onderzoeken van het Sociaal Cultureel Plan Bureau (SCP) en het Centraal Bureau voor Statistiek laten zien dat het ongeorganiseerde vrijwilligerswerk, zoals bijv. informele zorg aan familie en vrienden, een lichte stijging vertoont.

12a. *Neemt u deze stijging ook waar?*

12b. *Wat denkt u dat dit betekent voor ZVDH?*

12c. *Denkt u dat een toename van ongeorganiseerd vrijwilligerswerk te verklaren is vanuit de Wmo? Waarom?*

Begrip `bonding` (m.b.t. vrijwilligerswerk)

Indicatoren:

1. versterken van banden binnen een groep
2. versterken van betrokkenheid binnen een groep
3. focus naar binnen gericht: gericht op eigen groep

Vragen voor professionals:

13a. Is er volgens u sprake van een gemeenschappelijke factor die de vrijwilligers in uw organisatie met elkaar bindt?

13b. Zo ja, wat is de gemeenschappelijke factor?

13c. Was voor de komst van de Wmo sprake van een gemeenschappelijke factor? Kunt u dit kort toelichten?

13d. Probeert uw organisatie invloed uit te oefenen op de betrokkenheid van individuele vrijwilligers bij de groep? Waarom?

13e. Verricht uw organisatie met de komst van de Wmo een grotere inspanning met betrekking tot de groepsbetrokkenheid? Kunt u dit kort toelichten?

Vragen voor vrijwilligers:

14a. Waarom hebt u voor deze vrijwilligersorganisatie gekozen?

14b. Hoe betrokken voelt u zich bij de organisatie zelf?

	Zeer betrokken
	Betrokken
	Niet veel/niet weinig betrokken
	Weinig betrokken
	Niet betrokken

14b. Waarom voelt u zich in de aangegeven mate betrokken bij de organisatie?

14c. Is uw gevoel van betrokkenheid veranderd sinds 1 januari 2007?

Kunt u dit kort toelichten?

Begrip `bridging` (m.b.t. vrijwilligers)

Indicatoren:

1. regelmatige interactie tussen verschillende groepen vrijwilligers
2. focus naar buiten gericht: gericht op andere groepen
3. bredere identiteitsvorming

Vragen voor professionals en vrijwilligers:

15a. Hoe vaak spreken verschillende (groepen) vrijwilligers elkaar binnen ZVDH?

	Elke dag
	Elke week
	Elke 2 weken
	Elke maand
	Minder dan één keer per maand

15b. Probeert ZVDH invloed uit te oefenen op de interactie tussen de verschillende (groepen) vrijwilligers binnen ZVDH? Waarom?

15c. Verricht ZVDH met de komst van de Wmo een grotere inspanning met betrekking tot de interactie tussen de verschillende (groepen) vrijwilligers binnen ZVDH? Waarom?

Vragen voor vrijwilligers:

16a. Komt u via het vrijwilligerswerk veel in aanraking met mensen met wie u normaal gesproken minder snel in aanraking zou komen?

16b. Zo ja, kunt u mij vertellen hoe?

16c. Zo ja, met wat voor soort/type mensen?

16d. Wat vindt u hier van?

16e. Spreekt u sinds 1 januari 2007 via het vrijwilligerswerk vaker mensen die u normaal minder spreekt? Kunt u dit kort toelichten?

Begrip `gegeneraliseerde reciprociteit` (m.b.t. vrijwilligersorganisaties)

Indicator: vrijwilligerswerk doen op basis van het vertrouwen er ooit wel iets voor terug te krijgen van iemand (niet zijnde specifiek de ontvanger van de zojuist verrichte dienst).

Vragen voor professionals:

17a. Is sinds de invoering van de Wmo sprake van:

	Meer zorgvrijwilligers
	Gelijk aantal zorgvrijwilligers
	Minder zorgvrijwilligers

17b. Denkt u dat dit te verklaren is vanuit de Wmo? Waarom?

Vragen voor vrijwilligers:

18a. Hebt u er vertrouwen in dat wanneer u hulp nodig zou hebben, aan u de nodige vrijwillige zorg gegeven wordt? Waarom?

18b. Is er sinds 1 januari 2007 iets veranderd in uw vertrouwen in het (terug) krijgen van de nodige vrijwillige zorg?

	Ja, ik voel mij meer verzekerd van vrijwillige zorg.
	Ja, ik heb minder vertrouwen in het ontvangen van vrijwillige zorg dan vóór de Wmo.
	Nee, niet meer, niet minder.

Kunt u dit toelichten?

Begrip ` sociaal kapitaal `

Dimensies:

1. Aanwezigheid van netwerken van maatschappelijk engagement
Indicator: aanwezigheid van formele en informele netwerken van maatschappelijk engagement.
2. De aanwezigheid van normen van wederkerigheid
3. De mate van veralgemeend vertrouwen

Bijlage 2 Respondenten interviews

Dhr. Van Baar

Directeur HOF, Promotie Haags Vrijwilligerswerk

Lid kerngroep Zorgvrijwilligers Den Haag, eindverantwoordelijke ZVDH

Mevr. Van der Helm

Coördinator Zorgvrijwilligers Den Haag van HOF, Promotie Haags Vrijwilligerswerk

Mevr. Spoelstra

Directeur Stichting Buddy Netwerk

Lid kerngroep Zorgvrijwilligers Den Haag

Mevr. Van Hussen

Bestuurslid Stichting Unie van Vrijwilligers den Haag

Lid kerngroep Zorgvrijwilligers Den Haag

Dhr. Nulkes

Districtshoofd Vrijwilligersondersteuning de Zonnebloem

Lid kerngroep Zorgvrijwilligers Den Haag

Mevr. Buijs

Coördinator Stichting Terminale Zorg door Vrijwilligers

Lid kerngroep Zorgvrijwilligers Den Haag

Mevr. Van der Kooij

Waarnemend Coördinator MEE, Praktische Thuishulp Den Haag

Waarnemend lid kerngroep Zorgvrijwilligers Den Haag

Mevr. Mets, consulent MEE, Praktische Thuishulp Den Haag

Dhr. Van de Wijn

Vrijwilliger/Hoofd vrijwilligerscommissie Stichting Buddy Netwerk

Mevr. Bolhaar

Vrijwilliger Stichting Terminale Zorg door Vrijwilligers

Mevr. Duys

Beleidsmedewerker Gemeente Den Haag

